

GEORGE ANCA

GLOSE PEDAGOGICE

**Biblioteca Pedagogică Națională
București, 2008**

Redactare și tehnoredactare:
Adina Baranovschi
Coperta: Bogdan Baranovschi
Culegere: Lucica Lucaciu,
Andreia Fonea

Copyright: George Anca
Tipărit la Biblioteca Pedagogică Națională

Descrierea CIP:.....

Interpretări

Timpul prezent al baladei Miorița

G.A. – Știm pe de rost *Miorița*, așa cum știm râurile, munții și cerul patriei. Iar când, asemeni lor, cântecul bătrânesc ne pare că se revarsă spre mări în amurg, se înalță spre zări inaccesibile sau se așează la masa stelelor, atunci ne-o apropie din nou de suflet, cu precădere, câte un artist mare. Și această emisiune, în care se vor auzi numai rezonanțe interioare, grăirea în infinite nuanțe a *Mioriței* fiind presupusă familiară tuturor, o deschidem cu vorbele unui mare și înțelept artist, Dimitrie Cuclin.

G.A. – Cu *Miorița* ne întoarcem la izvoare. Dar tot cu ea reizvorâm și azi în ceasurile noastre de sine. Ea se cântă în auzul tuturor românilor, se și joacă prin Moldova, se colindă în Transilvania. Prin Vrancea o auzi strigată în versuri. Fluierele de os domnesc de pe întregul nostru pământ o repovestesc în sunete aproape neschimbate. O poveste cu un cioban și cu o „floare a câmpului din fundul pământului”. Sau de o mie de ori alta și aceeași.

Dintr-o istorie bună stăm toți martori la sfâșierea dintre destine umane românești arhaice, destine grozave, nimbate de un nor tragic suit spre generații urmașe spre a-l

spulbera căutându-l neîncetat în eterna cântare. Cântăreți precum Petrea Crețea Șolcon ori Gheorghe Avasiloaie din veacul trecut, sau cei de acum și de mâine sunt variante vii ale baladei.

Ochiul folcloristului contemporan privește o *Mioriță* vie. Acest cântec bătrânesc închide marea soluție la problema folclorului nostru în general. Ne întărește în a crede astfel Adrian Fochi, autoritate în materie prin monumentală sa carte dedicată cântecului *Mioriței*:

A. Fochi: Aceasta nu este o baladă ca toate baladele lui Coșbuc, de pildă, ci este efectiv un fenomen viu, care se desfășoară creator sub ochii noștri, având deci o mobilitate dublă: atât în ceea ce privește producerea sa concretă, cât și în ce privește receptarea sa de către ascultător. Pentru că varianta culeasă de Alecu Russo și răspândită de V. Alecsandri pe calea tiparului este cea mai cunoscută, s-a obișnuit să se confunde *Miorița* cu această variantă. În realitate, variantele nu sunt altceva decât simple secțiuni momentane în viața multiseculară a motivului poetic, numai concretizarea, ținând seamă de timp și de loc, ca și de conștiința socială, a eternului motiv poetic. *Miorița* nu poate fi confundată cu varianta lui Alecsandri, chiar dacă aceasta prezintă unul din momentele cele mai realizate artistic din viața baladei. Concluzia la care trebuie să ne oprim este că,

pentru a înțelege ce este în realitate *Miorița* nu este suficient să cunoaștem o singură variantă, chiar dacă cea mai frumoasă, ci să cunoaștem întregul efort creator ce a fost depus, în timp și spațiu, pentru realizarea artistică a motivului ca atare. Într-adevăr, *Miorița* se cântă și numai cine a putut s-o asculte interpretată de un om talentat își poate face o imagine justă despre ceea ce este ea în fond.

Dat fiind faptul că nici o variantă nu este identică cu alta și că nici același interpret nu ne oferă două texte identice, problema grea și complicată este de a determina ce este totuși constant în cuprinsul motivului, respectiv de a detecta ceea ce face ca toate variantele, oricât de diferite ar fi ele, să fie totuși numai aspecte particulare ale unui adevăr artistic general. Pentru determinarea acestor constante care singure definesc trăinicia artistică a subiectului și îi conferă individualitatea motivică, am folosit o metodă matematică, și anume statistica, reușind – credem noi – astfel să punem în lumină structura tematică și episodică a textului, având drept criteriu de bază frecvența obiectivă a unor teme și episoade în ultima sută de ani pe întreg teritoriul țării.

Astfel, a reieșit cu pregnanță în evidență că, dacă anume teme sau episoade pot lipsi din compunerea baladei, fără pagubă pentru realizarea întregului, ceea ce nu poate lipsi niciodată vreunui text al *Mioriței* este așa-numitul

episod al testamentului ciobanului. Dacă lipsește acest episod, se desființează însăși *Miorița*.

G.A. – În drumul spre motivul esențial al baladei se trece, deci, prin statistică. Și fără acest impact de natură tehnică, ceea ce se cheamă de câțeva vreme „poetică matematică” are a se pronunța direct sau... metaforic despre *Miorița*. Ce ne spune Grigore C. Moisil?

G.A. – În timp ce matematicianul asociază aparent imposibil variante ale poeziilor eminesciene, baudelairiene și variante mioritice, folcloristul, stimulat de promisiunea unei astfel de instrumentații, își poate delimita încă o dată domeniul.

A. Fochi – *Miorița*, așa cum se cunoaște astăzi din cele peste 1000 de variante culese și parțial publicate, ni se prezintă sub o multitudine de versiuni, de tipuri și de subtipuri cu circulație locală și cu funcții artistice și sociale deosebite. Astfel, în regiunile din afara arcului carpatic, *Miorița* este ceea ce se numește baladă, cântându-se în aceeași manieră și mai în aceleași ocazii ca toate celelalte balade din folclorul nostru. În Transilvania însă, *Miorița* este colind și se cântă în anume împrejurări, participând integral la viața genului folcloric însuși. În interiorul acestor două versiuni, definite prin funcția socială a textului, există numeroase forme cu circulație locală, pe care le-am numit tipuri sau subtipuri, întrucât prezintă o anume stabilitate tematică. A confunda

deci motivul mioritic cu un singur tip este o eroare tot atât de mare cum a fost confundarea lui cu o singură variantă.

G.A. – Până la urmă, în marginea unui cântec, matematicianul va filozofa, deloc imposibil, asupra valorii.

(Bandă: Grigore Moisil)

G.A. – Împământenind iar și iar înțelesul valorilor acestui pământ, o viziune etnografică, schițată în emisiunea noastră de Ovidiu Papadima, nu exclude arta, ci o cheamă imperios.

Grigore Popa (G.P.) – În ceea ce privește *Miorița*, cercetările etnografice au demonstrat că ea și-a avut geneza în punctul de intersecție a trei linii nu de gândire, ci de acțiune, după normele străvechi de comportare ale colectivității umane în cadrul culturii populare într-o situație de excepție, și anume: moartea unui tânăr necăsătorit, victimă a unui conflict fără martori, între mai mulți ciobani proprietari de oi, într-un loc necunoscut de alții, neputându-l afla nici chiar mama bătrână, pornită în căutarea lui. Într-o astfel de situație, înmormântarea lui fusese lipsită de întreg ceremonialul înhumării, prescris de obișnuințele milenare ale culturii noastre populare: nu a fost bocit, nu a fost coborât în mormânt cu obiectele și gesturile auxiliare, nu i s-au practicat riturile *nunții postume*, prescrise în cazul când cineva își încheia năpraznic viața, fără să fi realizat unul din daturile fundamentale ale existenței omului pe pământ: acela de a se

căsători și de a-și prelungi spița prin urmași. Rezolvarea necesară a fost înfăptuită pe calea artei: sub forma mai veche a colindului, în Transilvania, și sub aceea a cântecului bătrânesc, în restul patriei noastre. *Miorița* e astfel totodată și testament al ciobanului și bocet al lui și nuntă postumă, – totul fiind realizat prin ficțiunea artistică.

G.A. – *Miorița*, acest popor de variante creat de un popor de meșteri și de cântăreți, a dat naștere, cum se știe, multor exclusivisme, dar, peste ele, mai cu seamă unui consens. Consensul mioritic, transmis și adoptat de fiecare generație, se întemeiază pe o atitudine compactă, inalterabilă, de adorație filială în fața puterilor creatoare ale poporului român.

Pare temerar și tot mai târziu să te întrebi ce reprezintă *Miorița*. Răspunsul însă îl dai uneori chiar înainte de a întreba. Dincolo de întrebări și răspunsuri, comentariul mioritic are direcție de puternică afirmare a unei valori românești primordiale. Adevărul spiritual, etic și estetic capătă un caracter de mărturisire individuală, cum se întâmplă în următoarele preludii semnate de:

Zoe Dumitrescu-Buşulenga:

În plan universal, *Miorița* justifică spiritual, etic și estetic vorbind poporul român, cu aceeași putere cu care epopeile antice justifică în evoluția culturii pe inzi ori pe

greci. Într-o baladă simplă, de concentrări extreme, se strânge o întreagă viziune despre lume a păstorului, aflat în mijlocul cosmosului și înrudit, tainic și lăuntric, cu el.

Mihai Șora:

Așa cum i se poate întâmpla astronomului surprins de un răsărit de soare să uite tot ce știe despre mișcarea de rotație a pământului, pentru a se dăruii miracolului Ivirii, tot așa și cu *Miorița*: dacă te duci la ea cu sacul plin de tot ce știai dinainte despre ea, riști nu o dată să te întorci tot cu ce te-ai dus, dar fără *Miorița*, – care-i Poezie. Și-atunci? Ce e de făcut? Cred că sacul trebuie într-un fel oarecare golit (bineînțeles, după ce fusese în prealabil bine îndesat), că trebuie să uiți cumva tot ce știai (continuând, evident, să știi ceea ce-ți impui să uiți), că trebuie să ai mereu ochii ațintiți pe poezie și la tot restul să nu te uiți decât cu coada ochiului și nu invers; vreau să spun: cu ochii țintă la ceea ce știai dinainte și cu coada ochiului la poezie. La *Miorița* trebuie să ne ducem cu mâna goală: proaspeți, disponibili, receptivi.

Grigore Popa:

Capodoperă între capodopere ale geniului poporului român, cântecul bătrânesc al *Mioriței* se înscrie la cel mai înalt orizont al *cugetului carpatic*, înțelegând prin acesta categoria de maximă amploare, adâncime și verticalitate a spiritualității românești. Și nu este de mirare că semnificațiile

majore ale cugetului carpatic și-au găsit cristalizarea exemplară în cadența de baladă pastorală a unei viziuni foarte pământești despre ultimele rosturi ale omului, despre viață, despre moarte. Că autorul anonim al *Mioriței* a întruchipat în cupele de cristal ale acesteia lamura cugetului carpatic – cu privire la rostul omului în lume – o dovedește cu prisosință adeziunea unanimă a poporului și a intelectualității sale, după cum se rostește un interpret, la frumusețile fără de moarte ale baladei. Adeziunea spontană, unanimă, totală, însemnează că poporul se recunoaște pe de-a-ntregul în peisajul etic și filosofic al baladei.

G.A. – Și exclusivismele mioritice, amendate mai jos de Ovidiu Papadima, pun în joc aceeași incomensurabilă valoare:

O.P. – Speculații de idei, semnate de nume cu un mare prestigiu, au complicat datele simple ale înțelegerii baladei, orientându-i adesea spre piste depărtate de realitatea cristalizată în ea la temperatura geniului popular, pe mulți dintre scriitorii noștri. Însuși G. Călinescu – care identifica în *Miorița* un mit al „existenței pastorale” și al unității poporului român – a fost înrâurit de felul cum o considerau Ovid Densusianu și Vasile Alecsandri. Ovid Densusianu vedea în marea ei valoare artistică un document hotărâtor în sprijinul teoriei lui discutabile, prin unilateralitatea ei,

afirmând predominanța transhumanței păstorești ca formă de viață a poporului român în trecut și crezând că, datorită acestui fapt contrazis de realitatea istorică, poezia noastră populară ar urca cele mai înalte dintre culmile creației ei. Alecsandri – nominalizându-i eroii după anumite zone ale geografiei țării noastre – și-a depărtat versiunea de variantele cele mai vechi, în care e vorba pur și simplu de „trei păcurărei” absolut anonimi. Nici Lucian Blaga – în teoria iarăși discutabilă a „spațiului mioritic” ca „matrice stilistică” a poporului român – nu e deloc departe de Ovid Densusianu. Poeții lirici au fost atrași mai mult de seninătatea ciobanului mioritic în fața morții, unii dintre ei făcând eroarea de a absolutiza – uitând de împrejurările deosebite în care ciobanul își pronunță postum testamentul liric – considerând acest sentiment ca o trăsătură caracteristică întregului popor român și exagerându-l ca pe o propensiune a lui spre o falsă resemnare în fața destinului.

G.A. – O meditație asupra *Mioriței* este una asupra eroului ei, asupra omului, asupra universului. Să-l ascultăm pe Adrian Fochi:

A.F. – Ciobanul, aflând soarta ce-l așteaptă, nu este cuprins de panică, nu pierde nici o clipă măcar sentimentul demnității sale umane și nici nu se lasă târât de disperare în pragul fatalismului și resemnării. Nu ni se povestește în baladă

nimic despre faptul că s-a luptat cu prezumtivii săi ucigași, că a fost învins și ucis de aceștia, sau că, luptându-se, i-a biruit el. Nu în aceasta stă măreția poemului, ci în felul cum ciobanul își consideră moartea, în perspectivă filozofică, moarte pe care nu o dorește, dar – în cazul în care ar surveni – nu-l înspăimântă, ideea de moarte fiind ea însăși în firea lucrurilor. Pe el îl interesează altceva și atunci cere să fie îngropat la stână spre a fi plâns de oile sale, cere să i se pună la cap fluierul ca să aibă și dincolo de moarte marea consolare a artei și, în unele variante, ultimul lui gând este pentru bătrâna lui mamă, căreia dorește să i se spună – în mod alegoric – că i s-au făcut toate cele necesare pentru marea și unica lui trecere prin lume. Spuneam și altă dată că poemul cântă de fapt dragostea, sub trei aspecte fundamentale ale ei și așa este: e vorba de dragostea pentru munca lui în sânul naturii, despre dragostea sa pentru artă și dragostea de mamă. În fond, este vorba despre dragostea de viață ce se prelungește activ și după moarte și care dă acestui poem, atât de simplu, o dimensiune filozofică fără precedent în cultura noastră și-l ridică la rangul celor mai de seamă capodopere din creația mondială. Simplu, fără înflorituri gratuite, mergând în substanța însăși a ideilor celor mai turburătoare pentru mintea omenească, *Miorița* se definește astfel ca expresia cea mai elocventă a originalității creatoare

a poporului nostru și vorbește despre capacitatea acestuia de a da chip și formă artistică adecvată înțeleșurilor celor mai dramatice ale existenței, iar mesajul este optimist, în felul său, deoarece pune în discuție locul omului în univers și rezolvă problema eternă a demnității umane.

Zoe Dumitrescu-Bușulenga:

Aruncând propriul său vâl de reprezentări antropomorfe asupra elementelor lumii, însușindu-le ca într-un prilej sărbătoresc – nunta – pentru a dovedi legătura care-i unește afectiv, în relații statornice aproape perene, ciobanul e o făptură puternică, a cărei propensie spre existență, a cărei voință de a trăi îl proiectează până și dincolo de viață. Echilibrat și luminos în dacica descendență a tăriei și stăpânirii de sine în fața morții, ciobanul o întâmpină cu demnitate și o înconjoară cu poezie dându-i sensul alegoric al nunții. Ca într-o *Cântare a cântărilor*, în *Miorița* răsună ecourile unirii dintre elemente într-o mitică, grandioasă imagine apoteotică. Mirele e încununat de soare și lună, deci atinge cu fruntea lui cerul, are fărtați brazii cu cetină pururi verde, deci participă la eternitate. Și în această apoteoză îl însoțesc toate cele legate de viața lui de păstor, el urmând să trăiască mai departe și în planul existenței lui obișnuite și în cel mitic în care trece ca un erou sau chiar ca o divinitate.

Grigore Popa:

Tâlcul filozofic al *Mioriței* rezultă din atitudinea în fața morții a ciobanului moldovean. El ajunge în această situație existențială fundamentală fără a bănuși, fără a ști, fără vreo anume vină, așa ca din voia soartei, doar prin faptul că există. Adevărat, față de baciul vrâncean și cel ungurean, eroul central al baladei, baciul moldovean, ocupă o poziție oarecum privilegiată, fiind mai înstărit, ceea ce poate stârni invidia, ura și pisma celor doi ortaci ai săi. Dar accentul decisiv nu cade pe acest aspect al scenariului, ci atârână ineluctabil asupra condamnării la moarte fără drept de apel; el trebuie să îndure moartea materială, din care nu există ieșire nici prin luptă, nici prin vicleșug, nici prin uneltire. Ciobanul moldovean se găsește singur față în față cu destinul, de care nu se teme, îl cântărește cu înțelepciune și ajunge la concluzia că împotriva morții nu se poate lupta ca împotriva dușmanului, cu alte cuvinte, nu te poți apăra de moarte, cum te aperi de un dușman. Ne găsim, așadar, în fața unei „decizii existențiale mult mai profunde” decât se crede în mod obișnuit. De aceea, nu poate fi nicidecum aici vorba de „pasivitate”, de „resemnare”, de „pesimism”, de „fatalitate”, așa cum s-a crezut de la Alecsandri încoace. Or, în prezența iminentă a ireparabilului, atitudinea ciobanului este mult mai nuanțată, mult mai bărbătească, mult mai înțeleaptă. El

schimbă sensul de orientare, direcția de transfigurare și conținutul de semnificații al unui destin inexorabil pe punctul de a se împlini. El transformă moartea în *nuntă cosmică*. Acest act, prin excelență demiurgic, coincide cu o *mutație existențială*, care potențează regimul ontologic al baladei. În această supremă accepție metafizică, cântecul bătrânesc al *Mioriței* se încarcă de un mesaj extraordinar: păstorul moldovean, prins în tragismul unei situații fundamentale fără ieșire, printr-un act de neînduplecată voință, dă un sens cu totul neașteptat destinului său, ridicându-se, prometeic și pur, deasupra imediatului și a istoriei. Se petrece, la acest punct crucial al existenței sale, un fel de *anabasis*, prin care, proiectându-se în cosmos, și-l face frate, asociindu-și, la nunta lui de dimensiuni planetare, soarele, stelele, luna, munții, păsările, brazii etc. Are loc aici un salt calitativ care echivalează, în destinul păstorului, cu o mutație de statut ontologic. În noua lui ipostază, datorită unei transmutații esențiale, ciobanul devine stăpânul propriului său destin, învingându-și moartea și biruindu-și, prin puteri de o excepțională tărie morală, dușmanii. Aici și acum ni se dezvăluie strălucirea ethosului mioritic. Îmbogățit de semnificațiile oraculare ale mioarei năzdrăvane și de înlăcrămata peregrinare a mamei, acest ethos situează mesajul uman al baladei într-o zonă de excepționale

transparențe de cuget din care reiese sentimentul viguros de superioritate a omului în lumea propriilor sale valori etice, cât și în lumea obiectivă, ale cărei dimensiuni le dilată până la proporțiile unei catedrale cosmice, în care se celebrează – ca nicăieri sub soare – nunta păstorului cu lumea. Considerat în această perspectivă, regimul ontologic al *Mioriței* este susținut de lumina și gustul de viață al unui mesaj de măreață frumusețe.

G.A. – De neconceput în afara artei, ca și poporul creator al ei, *Miorița* transmite, la nesfârșit, misterul unei estetici originare. Marele cântec se interiorizează nemărginit. De aici, multe exegeze, puține și mari opere mărturisit îndrăznite sub raza lui, și din nou cântecul Mioarei. Un model poetic al artei românești.

Z.D. Bușulenga – Dintr-o dispută între ciobani, uzuală în vechile documente de viață pastorală, geniul poetic al poporului român a scos transfigurând elementele baladei și trecându-le în mit, un dialog despre viață și moarte dus de păstor și animalul său cu puteri supranaturale. Nu mai este tânguire la moartea unui tânăr ca în linos-ul grecesc pe care Odobescu îl compara acum o sută și mai bine de ani cu *Miorița*, ci mărturisire de puteri, afirmare calmă a vieții, pretutindeni stăpână, pe toate planurile, comuniune tainică cu natura. În metafore și alegorii cosmice, păstorul român și-a

strâns viziunea despre lume, contemplativă și activă, atât de complexă, atât de înțeleaptă din care aveau să iasă plecându-se în fața modelului eposului strămoșesc, cu smerită evlavie și Eminescu și Sadoveanu. Am putea crede, ca romanticul Niebuhr, că un astfel de fragment presupune preexistența unor mari epeei ale poporului nostru, atât de bogate sunt semnificațiile lui. Pe bună dreptate putea spune în 1854 Jules Michelet despre *Miorița*: „Rien de plus naïf et rien de plus grand” (Nimic mai simplu, nimic mai măreț).

Ov. Papadima – Cel care a descifrat mai bine înțelesurile *Mioriței* a fost Mihail Sadoveanu – unul dintre cei mai profunzi cunoscători ai culturii noastre populare, fără a fi râvnit vreodată statutul de etnograf sau de folclorist. Una din capodoperele sale, *Baltagul*, așează în paranteză cadrul cosmic al baladei populare, integrându-i desfășurarea pe planul strict terestru, în orânduielile de viață ale culturii noastre populare, fără de a uita însă armonioasa intimitate a ei cu natura. Necesitatea îndeplinirii străvechilor rituri ale înhumării este aici subordonată ideii de justiție și înfăptuirii ei prin mijloacele pe care le ofereau tot atât de vechile forme de viață socială ale poporului, în pofida nepriceperii și a nepăsării autorităților. Dacă *Baltagul* însemna un dialog al lumii de obișnuințe străvechi ale *Mioriței* cu lumea străină a funcționarilor statului din perioada interbelică, romanul

postum *Cântecul Mioarei* este dialogul aceleiași lumi cu luminile civilizației noastre, românești, de astăzi. Mihail Sadoveanu ne-a dăruit astfel două dintre cele mai strălucite exemple ale excepționalei vitalități a cântecului nostru bătrânesc și în același timp modele de adâncire mereu reînnoită a bogatelor filoane ale inspirației folclorice.

M. Șora – Chiar dacă tematica *Mioriței*, adică grupul acela minimal de teme și motive – mai mult sau mai puțin bine sudat – care ne îngăduie să afirmăm că avem de-a face cu această baladă sau cu acest colind și care și-a găsit, după cum se știe, expresie de nenumărate ori la nivelul culturii orale, nu-și face decât arareori apariția la nivelul a ceea ce ne-am obișnuit să numim „literatura cultă”, *Miorița* mi se pare totuși definitorie pentru ansamblul poeziei românești. Ea ne indică, cred, un nivel, un climat al simțirii și al gândului (sau poate al simțirii gânditoare?), o puritate a conturului, o măsură în care poezia noastră se poate privi ca într-o oglindă.

Între știința culturii și indoeminescologie

Termenul de „Culturologie românească” (cf. Mic dicționar de filozofie, 1973) împreună cu prezentarea primilor culturologi români s-au precizat la noi, prin cartea Adelei Becleanu Iancu (*Geneza culturologiei românești*, Junimea, 1974), intrând și în *Dicționarul de filozofie* (Editura Politică, 1978) sau în *Dicționarul de etnologie* (Romulus Vulcănescu, Albatros, 1979), precum și în *Introducere în etnologie* (Editura Academiei, 1980) etc. „Știința civilizației sau culturii” (Wilhelm Ostwald, 1915), culturologia, ca domeniu autonom (afirmat prin prima carte culturologică din lume, *The Science of Culture*, 1949, New York, autor Leslie A. White), a proliferat în contextul, uneori polemic, al școlilor de antropologie culturală și etnologie, un titlu de referință fiind, de exemplu, *Teoria științifică a culturii* de Branislaw Malinowski (1958, în poloneză, 1960, în engleză). Disciplina a fost cunoscută la noi de Al. Tănase, Traian Herseni, C.I. Gulian, V.V. Caramelea, Pompiliu Caraion. Herseni o consideră la fel de importantă ca sociologia sau personologia. La rândul ei, Adela Becleanu Iancu tentează o aplicare istorică a culturologiei schițând atât un sistem culturologic, cât și „liniamentele istoriei culturologiei românești”, de la învățații „primei etape din

cultura noastră” – Neagoe Basarab, Nicolaus Olahus, Miron Costin, Constantin Cantacuzino, Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir. Școala Ardeleană, Gheorghe Asachi, Gheorghe Lazăr, Ion Heliade Rădulescu, George Barițiu ș.a. – , la „cei dintâi teoreticieni moderni ai culturii române” – pașoptiștii, A.D. Xenopol, Mihai Eminescu, Vasile Pârvan, Simion Mehedinți etc. și apoi „marii teoreticieni sau filosofi ai culturii noastre – Garabet Ibrăileanu, Eugen Lovinescu, Lucian Blaga, Tudor Vianu, Dimitrie Gusti, Petre Andrei, Mihail Ralea, Nicolae Bagdasar. Dincolo de clarificări teoretice mai ample, autoarea își limitează studiul la „procesul de geneză a culturologiei românești” – „Prefigurări teoretice renașcentiste”, „Dimitrie Cantemir, cel dintâi culturolog român”, Gheorghe Asachi și sistemul cultural-educativ, „Conceptul de cultură la Damaschin Bojinca”, „Conceptul de civilizație la Simeon Marcovici”, „Stephan Ludwig Roth și sensul umanist al culturii”, „Gheorghe Săulescu și progresul civilizației”, „Alexandru Hasdeu despre posibilitatea și realitatea culturii”. Sunt regăsite, diacronic-recuperator, principalele concepte culturologice – cultura și civilizația.

O astfel de abordare istorică se păstrează, chiar și în limbajul unei discipline recente, în premodernitatea ideilor culturologice românești. Alte titluri – *Arhaic și universal* de

Sergiu Al. George (1981), *Antologii arhaice în actualitate* de Vasile Tonoiu (Editura Științifică și Enciclopedică, 1989) – extind, în timp și cultură, sfera la arhaic-modern-universal în cheia filosofiei culturii, pornind mai ales de la hermeneutica lui Mircea Eliade. Romulus Vulcănescu urmărește în *Izvoare de cultură* (1989) substraturile culturale ale persoanelor, începând cu Japonia și India.

Punctul de vedere culturologic al unui autor de astăzi implică, odată cu sincronizarea analitică la conceptele și teoriile internaționale, o regăsire autoantropologică a temeiurilor proprii. De altfel, antropologia nativă, probabil și autoculturologia, chiar dacă termenul nu e atrăgător pentru oricine, poate clar prefixul de sufix, reprezintă o tendință revendicată de tot mai mulți cercetători ai propriilor culturi naționale, fie și trecând peste reapropierea, până la confundare, a etnologiei de sociologie.

Evocăm o experiență în care culturologia poate trece drept alibi. La cel de-al X-lea Congres Internațional al Științelor antropologice și etnologice, New Delhi, 1978, am prezentat la secția „Limbaje în contact” comunicarea „Antropomorfism în poezia lui Mihai Eminescu. Spre o antropoetică” (adâncită peste zece ani la cel de-al XII-lea Congres ICAES, Zagreb, 1988, „Teoantropoetica feminină”).

În India, o secțiune ad-hoc se autointitulase *Traducerea culturilor* și, în cadrul acesteia, a fost receptat ca semnificativ intinerarul poetic Nasadya-Sukta („Imnul originii”, *Rig-Veda*) – versiunea germană – traducerea românească a lui Mihai Eminescu, recrearea în *Scrisoarea I* – versiunea sanscrită a poemului eminescian (Ravik Vihari Joshi). La congresul „Literatură și traducere”, New Delhi, 1984, s-a insistat suplimentar asupra acestui caz culturologic și în legătură cu o comunicare a dr. Urmila Rani Trikha asupra traducerii *Luceafărului*.

Rostirea lui Onisifor Ghibu

Note pe marginea unor adnotări inedite

Scrisul de tumultuoasă limpezime al lui Onisifor Ghibu, ca în tăietura directă brâncușiană, oricum expresia unei gândiri directe concurând natura, scapă clasificărilor stilistice obișnuite. De la Lazăr și Eminescu, la Pârvan și Goga, analogiile posibile țin de tonalitate, patetic gravă și lucid virulentă, însă cineva ar putea deduce o retorică originală, o revelatoare panoplie a formelor genului didactic, sau, cu un termen pe cât de vechi pe atât de nou – o *kaironomie* proprie, ale cărei ethos, logos și pathos se îngemănează într-o rostire unică. Preluăm conceptul de rostire în accepția lui Constantin Noica nu atât pentru o parafrază de genul „rostirea pedagogică românească”, dar și amintindu-ne că filosoful se stabilise, înainte de Păltiniș, la Avrig. Or, un editor s-ar vedea în fața unei vaste păduri de simboluri și numai antologând scrierile despre Gheorghe Lazăr ale lui Onisifor Ghibu, inclusiv postume, din care reținem un portret contrastiv, de amurg (1963), ca un autoportret răsturnat: „Grație caracterului său, pe cât de complex și de vulcanic, pe atât de dezordonat, el n-a reușit să realizeze, în întreaga sa carieră, nimic concret, în sensul propriu al cuvântului, sesizabil material. Astfel: la Viena el

nu și-a terminat studiile în regulă; multe din lucrările originale, compilate sau traduse când din nemțește, când din ungurește, n-au ajuns să vadă lumina tiparului, excepție făcând doar unele lucrări tipărite sub diferite pseudonime și făcute probabil și cu colaborarea altora pentru a putea fi tipărite în tipografia Universității ungrești din Buda; activitatea lui profesorală de la Sibiu a trecut dintr-o criză într-alta, ca și avânturile sale în domeniul politicii; la București, școala lui, nimbată după el de o aureolă legendară, n-a reușit să se „organizeze” ca o instituție bine încheată, capabilă să înfrunte obstacolele ce era firesc să i se pună în cale; din multele manuale de școală, toate de o stringentă necesitate, nici unul n-a ajuns să se tipărească, nici în cursul vieții lui, nici curând după moartea lui. Dacă ar fi să judecăm deci activitatea lui Lazăr în lumina unor criterii strâns „realiste”, ea ar putea fi considerată că a reprezentat ceva aproape insignifiant.

Dar valoarea lui Lazăr nu trebuie privită sub un asemenea unghi. El n-a fost un simplu organizator după planuri rigide, dinainte stabilite până în amănunte, el a fost un Prometeu, care a coborât focul din cer, el a fost un arhanghel care a despiciat zărilor, un prooroc care a aprins în suflete credințele cele mari, atotbiruitoare, în legătură cu ideile de dreptate, adevăr, drept, lumină, idei care nu e permis

să rămână simple abstracțiuni sau privilegii ale anumitor favoriți ai sorții, ci trebuie să devină bunuri obștești, ale tuturor. El a fost un apostol al acestor credințe și idei, care nu s-a mărginit numai la enunțarea și la propovăduirea lor, ci s-a aruncat cu întreaga sa ființă în lupta pentru înfăptuirea lor, jertfind totul pentru ducerea lor la izbândă – în măsura în care o asemenea dăruire își putea găsi corespondentul în forțele sale fizice destul de măcinate și în ființa sa morală, biciuită de multele înfrângeri pe care a fost nevoit să le încresteze pe răbojul permanentului său martiriu”.

Portretul de mai sus face parte dintr-un eseu aproape nuvelistic, nu lipsit de mister și suspans, început în Avrig (în 1943) printr-un foc aprins în sobă cu cărți din biblioteca lui Lazăr: 13 sunt salvate de norocosul vizitator. Printre acestea, una intitulată *Praelectionum in Jus ecclesiasticum universum* de Ioan Nepomuc Pehemm partea I, Viena, 1791 (760 p.), are următorul autograf pe coperta a doua: „Die 22 Febr. 1821 visus est cometa magnus valde versus Crajovam, cum essemus Bukurestinni, cum esset revolutio Thodoriana, ante adventum principis Calimachi. Lazăr”. Semnătura în alfabet chirilic („în ziua de 22 februarie 1821 s-a văzut o cometă foarte mare spre Craiova, când eram la București, când era revoluția todoriană, înainte de sosirea principelui Calimachi. Lazăr”). Pe o altă carte din biblioteca lui Lazăr -

Der Römisch-Orientalisch-Teutschen Kayser merkwürdiges Leben und Thaten... (Viața și faptele remarcabile ale împăraților români-orientali-germani..., Lipsca, 1716, 1415 p.) – la pagina 65 se află următoarea inscripție autografă a lui Lazăr, în limba germană: „Der 22-ten Februar 1821 etv Bukarest gegen Crajova ist ein Komet gesehen worden” (la 22 februarie 1821 s-a văzut o cometă cam din București spre Craiova). Un astrofizician amator ar observa că e vorba despre cometa Halley. Ghibu investighează, însă, într-un strălucit scenariu sensurile conspirative ale celor două inscripții, întoarcerea de către Lazăr – Ghibu a înțelesului de nenorocire al cometei într-unul de izbândă și fericire; sensul ascuns al manuscriselor de aritmetică și de trigonometrie (redactarea amândurora „încheiată” în aceeași zi, la patru zile după inscripțiile în latină și germană, de fapt, încă un alibi asupra ocupațiilor sale reale): descrierea steagului lui Tudor, o capodoperă de heraldică, unde sfinții Teodor Tiron și Gheorghe se dovedesc Vladimirescu și Lazăr.

Concluzia parțială, obiectivând rece cvasificțiunea critic-heraldică: „Documentele” care ne vorbesc despre această strânsă colaborare sunt până în momentul acesta încă puține: informațiile cu caracter general ale lui Heliade, Poenaru și ale altor apropiați sau contemporani ai lui Lazăr, care prin însăși natura lucrurilor nu puteau cunoaște mai

îndeaproape activitatea secretă a acestuia – apoi însemnările de pe cele două cărți, cele de pe manuscrisele manualelor de matematică și simbolurile de pe steagul lui Tudor, se însumează concluziei generale a savantului istoric: „Sunt pe deplin încredințat că cercetările istorice viitoare vor aduce și mai multe lumini cu privire la acest capitol atât de important, care până acum a inspirat atât de puțin și în mod atât de unilateral pe istoricii noștri. Ele vor aduce, nu ne îndoim de acest lucru, o serioasă corectură în istoria noastră modernă, așezându-l pe Gheorghe Lazăr pe un alt pedestal decât acela al unui dascăl entuziast, și anume pe pedestalul unui erou național de cea mai pură speță, luptător pentru dreptate și libertate, dublat în același timp de aureola unui neobosit luptător pentru umanitate și pentru „pacea eternă” între oameni.

Biblioteca lui Lazăr a ars, în parte, salvată fiind de Ghibu, care avea să-și sprijine viziunea, în continuitatea gândirii lui Lazăr, pe o altă bibliotecă, extensibilă asemeni flăcărilor. Propria-i bibliotecă, deci, i-a fost confiscată în timpul primului război mondial de statul maghiar (Curtea marțială maghiară îl condamnase la moarte); în 1919, în trenul de București-Sibiu, i s-a furat o ladă cuprinzând cărți achiziționate în timpul „neutralității” României din anii 1914-1916; o ladă mare cu cărți și manuscrise i s-a pierdut în

1940, în urma „Arbitrajului de la Viena”, în drum spre Sibiu, ca refugiat; alte trei lăzi de cărți și documente i-au fost confiscate în 1949.

Și totuși, cu învedereare la senectute, gândul întru Lazăr îi rodește în universul bibliotecii, precum Archaeus al lui Eminescu. De altfel, una dintre ultimele opere postume însemnate, apărută la Sibiu în 1944, *Dictatură și anarhie* – fragmentar republicată în *Pentru o pedagogie românească. Antologie de scrieri pedagogice*, E.D.P., 1977 – se află sub semnul lui Eminescu (Mottoul): „Nu alegem vorbele după cum îndulcesc sau înăspresc, ci după cum acopăr mai exact ideea noastră... Când suntem aspri, nu vorbele, ci adevărul ce vroim a-l spune e aspru. De aceea nu prea întrebuițăm eufemismele. Ne pare rău că în țara aceasta nu s-au aflat pururea destui oameni cari să aibă curajul de-a numi lucrurile cu numele lor propriu, nu cel figurat”.

„Cu aceste cuvinte ale lui M. Eminescu dau drumul în largul lumii românești paginilor ce urmează” (VI).

Un alt gând al lui Eminescu – „Cărțile de citire ar trebui să fie un obiect de îngrijire națională, ca și textul Bibliei” – îl citase, nedecorativ, de două ori, în articolele *Scrisori din Ardeal* („Viața românească”, 1910) și *Spre o literatură didactică bună* („Tribuna”, 1911), incluse în antologia *Nu din partea aceea. Studii și articole 1904-1914*,

Editura Eminescu, 1985, 424 p. Să nu uităm, apoi, că, în iunie 1902, elevul Ghibu își susținuse lucrarea de bacalaureat la limba română cu titlul *Trecutul și prezentul în poezia lui M. Eminescu*, asupra căreia Virgil Onițiu – cel din viitoarele *Portrete pedagogice* ale viitorului Ghibu – referise: „Candidatul este stăpân pe materie. Cunoaște bine toată poezia lui Eminescu și o judecă cuminte și adânc. Stilul clar, ușor și sigur. Foarte bine”.

În *Cercetări privitoare la situația învățământului nostru primar și la educația populară*, Sibiu, 1914, și în marea-i sumă *Prolegomena la o educație românească*, Cluj, 1940, drept o altă dublă cheie, Ghibu reținuse același motto, din Carlyle: „Omul să nu se plângă în contra vremii în care i-a fost dat să trăiască. Sunt rele vremurile? Ei bine, de aceea suntem noi aici, ca să le facem bune”.

Bibliografiindu-și cele peste 1000 de cărți cuprinzând dedicații autografe de la autorii lor, adresate lui, între anii 1903-1966, Onisifor Ghibu nota, ca în trecut: „Adeseori, dedicațiile prezintă un interes ce trece dincolo de barierele unor simple gesturi convenționale sau de politeță. Ele sunt veritabile documente de importanță culturală, socială, uneori chiar politică, care își păstrează și pentru mai târziu valoarea lor, chiar și dacă ea ar fi mai mult de natură muzeală sau de arhivă”. Este, mai degrabă, o introducere în autografologie cu

chei ce rămân de găsit, după propria-i metodă. La 105 ani de la nașterea lui este viu încă marele ecou al dialogului dintre el, contemporani și poporul său, câteva aproximări-semnal de encomion fulgurant de prietenie, colegialitate, devotament, admirație, venerație, stimă (a lui Blaga), omagiu, dragoste (a lui Goga), recunoștință, simpatie, amintire, *donum auctoris*, sentimente mărginenești, atâtea sentințe evocatoare pe o bibliografie dublu personalizată:

- Multă stimă și afecțiune sinceră (Gr. Antipa)
- Răscolitorul bunurilor culturale etnice și fondator al unei pedagogii românești (Petru Gherman)
- Marele campion al reintrării românilor în drepturile lor (C. Kirițescu)
- Veteranul luptător pe câmpul istoriografiei național-bisericești (Gh. Lițiu)
- Eminentului pedagog, românului integru și luptătorului înțelept al idealului național (Constantin Lucaciu)
- Cu ocazia zilei de 31 mai 1943, românului adevărat activ, neobosit și cu deosebire învățat (Nicolae Lupu)
- Luptătorul neobosit pentru cultură, naționalism și religie românească (I. Manolescu).
- Valorosului educator al generației tinere (Grigore Marcu),
- Opera sa de om de cultură, de român, de ortodoxie (Mihail Manoilescu)

- Harnicului publicist național și creștin (I. Merlos)
- Cel dintâi cercetător al literaturii didactice la români (Constantin Moscu)
- Inimosului luptător pentru cauzele românești (Marțian Negrea)
- Vechiului luptător ardelean, cărturarului și animatorului (Vasile Netea)
- Prof. al Univ. Cluj, vajnic apărător al intereselor naționale românești (Necodem Băcăoanul)
- Admirație pentru puternica sa personalitate (C.Narly)
- Descălecatului său pedagogic în zilele marelui război (I.Nisipeanu)
- Harnicului îndrumător cultural al fraților de peste munți (Ioan Nistor)
- Marele luptător antirevizionist (Stela Noaghea)
- Propovăduitorul aprig al unității neamului nostru (Emil Panaitescu)
- Iubitor de versuri sfinte din satul nostru (D.St. Pătruț)
- Deschizător de drumuri în cultura românească și cel mai bun tălmaci al comorilor spirituale ale neamului nostru (Atanasie Popa)
- Om de inimă și mare curaj (Grigore Popa)
- Pentru lupta românească și eroică (Grigore Popa)
- Negoiiu pedagogiei românești (Grigore Popa)

- Îndrumătorul meu în problemele culturale ale Transilvaniei (Gh. Popovici)
- Român neaoș, mare patriot, care pe unde a trecut a lăsat urme de neșters (M. Racoviță)
- Pentru opera pedagogică și națională a D-sale (Simion Radu)
- Apostol al școlii și al neamului românesc (Simion Radu)
- Frumoasa activitate culturală de bun român (Mariana Rarincescu)
- Cercetătorul atât de adânc și de entuziast al întregului nostru trecut (Petre Sergescu)
- Admirație pentru opera D-sale de pedagog și de neîntrecut animator al educației naționale (Ilie Sulea-Firu)
- Prof. Univ. organizatorul și îndrumătorul învățământului ardelean în epoca de după Unire (Gheorghe Tulbure).

Biblioteca Pedagogică Națională deține în fondurile sale o parte a bibliotecii lui Onisifor Ghibu (1481 titluri). Cercetătorul ce se va dedica mai buneii cunoașteri a acestui tezaur pătrunzând, încet-încet, în intimitatea vulcanică, niciodată stinsă a cărturarului, se va rătăci, nu o dată, dinaintea tumulturilor clare, fascinat de undele secrete, ca și kierkegaardiene, conținute în chiar vadurile definitorii ale gândirii și luptei lui Ghibu. În cele ce urmează, semnalăm

câteva adnotări inedite ale pedagogului pe unele din cărțile sale, de obicei scrise în cerneală pe o foaie separată și atașată paginii de titlu sau primei coperti. La prima vedere, acestea apar – și sunt – ca explicitări ale volumelor respective, uneori anecdotice, nu străine nici de „însemnările de demult” – mereu actualizate – din tradiția pusă-n lumină, de la Ioan Bianu și Vasile Pârvan, la Gabriel Strempele și Ilie Confus. Privite mai îndeaproape, în contextul bibliotecii și al scrierilor lui Ghibu, astfel de frontispicii își dezvăluie semnificații de cifru ce se poate dezlega prin cheile adnotatorului însuși.

Cu o caligrafie dreaptă, cumva coșbuciană, însemnările pe cărți ale lui Ghibu parcă răsună în auzul cititorului ca din propria conștiință trezită la sine. Când nu și le datează, avem a ne întreba dacă n-a făcut-o dinadins, în semn de refuz al timpului respectiv, de topire a sentimentelor sale în data și soarta cărții adnotate, chiar dacă acesteia îi era autor. Îmblânzitoarea familiaritate cu biblioteca transfigurată obiectual și criptic îndulcește tragismul trăirii celui ce supusese la rechizitorii ciceroniene vremea propriilor, inconfundabilelor înfăptuiri.

Ne mărginim, pentru moment, la câteva din adnotările-cheie ale lui Ghibu risipite în labirintul cărților păstrate sau pierdute.

O temă surprinzătoare este aceea a „pasagiilor” – lipsă ori adăugate. O exemplificăm prin două volume cu ajutorul adnotărilor sale, esențiale pentru înțelegerea conținutului, substratului și destinului lor aproape „conspirativ”, în fapt de o eroică probitate și militantism național.

Volumul *Psihologie pedagogică pentru școlile normale (preparandii)*. Traducere. Ediția a II-a prelucrată și întregită (adăugat în cerneală de Ghibu: de Dr. Onisifor Ghibu și Dr. Pavel Roșca”; încă o semnătură a sa, mai sus și, deasupra, ștampila exlibris-ului) are atașată următoarea însemnare manuscrisă:

„Psihologia pedagogică a lui Em Martig a fost tradusă în românește, din inițiativa Casei Școalelor din București, de George Coșbuc, și a apărut, la 1909, în Biblioteca Pedagogică a Casei Școalelor.

La 1911 fiind eu însărcinat de arhidiecezan să suplinesc catedra de științele pedagogice de la seminarul Andreian din Sibiu, pe urma morții profesorului Dr. Petru Span, am introdus ca manual de psihologie cartea lui Martig.

Pentru a eluda vigilența Ministerului de instrucție ungar, care n-ar fi tolerat întrebuințarea în școlile noastre a manualelor tipărite în România, cu asentimentul administratorului Casei Școalelor, Mihail Popescu, am

schimbat foaia anteth și coperta ediției de la București, înlocuindu-le cu altele, pe care le-am tipărit la Sibiu căutând că manualul e tipărit în „Tipografia Arhidiecezană” din Nagyszeben.

Neputând continua prea multă vreme această experiență, care ne-ar fi putut deveni fatală, dat fiind că în ediția aceasta se găseau mai multe exemple din istoria românilor, am hotărât să scot o ediție nouă a cărții înlocuind exemplele care ar fi putut să ne expună față de Ministerul din Budapesta cu altele mai inofensive din punct de vedere politic.

Această nouă ediție, dată ca „a doua”, a fost prelucrată și îngrijită de mine și de succesorul meu la catedră, Dr. Pavel Roșca, care a întregit-o și cu paginile 263-290. În forma aceasta nouă, în care i-am corectat o mulțime de greșeli de ale ediției de la București, cartea s-a întrebuițat în toate seminariile din Transilvania, până la 1918.

Onisifor Ghibu”

Iată câteva din adnotările și sublinierile făcute de Ghibu în interiorul cărții:

p.48: „Insula S-ta Elena ne reamintește pe Napoleon, muntele Măslinilor pe Hristos, Sarmiseghetuza pe Decebal” (marginal, în creion: „Pus de noi”; adaosul, subliniat în

creion); „Apostolul Pavel ne reamintește pe apostolul Petru și pe ceilalți apostoli, fiindcă au trăit într-același timp: *Traian ne aduce aminte de Decebal*” (marginal, în creion: „Lăsat de noi”).

p.51 „un Sas” (marginal, Bulgar)

Numai sublinieri (cu același înțeles, de adaos)

p.52 Arad: Zala

p.53 „Scrisoarea de la Muselim-Selo” a lui Coșbuc.

p.91 Școala normală din Arad

p.93: „Tot așa, nu putem împărți pe Români d.e. în ortodocși, greco-catolici, agricultori, meseriași etc.”

p.121: „Pe copii trebuie să-i îndrumăm mai întâiu a formula concluziuni în mod inductiv, de la fapte și lucruri singuratice (marginal, în creion „particulare”) întinzând raționamentul la generalități, și numai după aceea, prin deducție, să-i deprindem a aplica adevărurile generale la cazuri singuratice”.

p.173. subliniat (adaos):

„Admirăm moartea celor doi Grachi pentru drepturile și bunăstarea poporului, admirăm pe Socrate că, putând fugi din închisoare, a preferat să moară spre a fi consecvent cu învățăturile sale, aprobăm pe Constantin Brâncoveanu că mai bine moare batjocorit decât să-și schimbe legea strămoșilor”.

p.182: 3. „Participarea copiilor la practicile religioase” (8 rânduri) – marginal, în creion „Redactat de mine (213)”.

p.183: poezia „Grozea” a lui Alecsandri

p.238: Principii sau norme sunt d.e. „Cunoaște-te pe tine însuși” a lui Socrate, „Statul sunt eu” a lui Ludovic al XIV, „Dreptatea este temelie împăraților” a Habsburgilor, „Nihil sine Deo” a Hohenzollernilor etc.” (subliniat cu creion roșu).

O ilustrare a „absențelor”. Atașată publicației „Doisprezece ani de pedagogie românească 1919-1930”, București, f.a. („Dintr-o conferință ținută la Sibiu, în ziua de 1 Februarie 1931”), citim următoarea însemnare:

„Lucrarea aceasta s’a tipărit în revista generală a învățământului cu mari tăieturi de către Censura liberală. Redactorul revistei a reușit totuși să facă vreo câteva extrase peste precauțiile Censurei.

Acesta este unul din cele 2 exemplare pe care le posed eu. Celălalt exemplar subliniază pasagiile tăiate de Censură. Ele sunt extrem de elocvente pentru politica școlară a guvernelor burghese.

O. Ghibu”

„Pasagiile tăiate” – absente din „Revista generală a învățământului” martie-aprilie 1938 – sunt următoarele:

p.9 „Această legislație a făcut din „susținătorii de școală” din vremurile antebelice, „îndrumători de școală”, cari se îndreptează în mod conștient împotriva Statului”.

p.10 „Concluzia generală, care se desface din cele spuse până aici, este limpede: pedagogia oficială a României întregite este o pedagogie a renunțării la prestigiul și la interesele Statului.

De sigur, că o astfel de pedagogie nu poate crește nici apostoli, nici eroi, nici patrioți, nici cetățeni; în schimb, ea poate contribui la înmulțirea din zi în zi a dușmanilor Neamului și ai Patriei”.

p.11 „De sigur că nu, mai ales dat fiind și faptul că, din cauza lipsei de înțelegere a oficialității pentru marele rol, pe care ar trebui să-l aibă școala în viața de Stat, corpul didactic de toate gradele a fost osândit să-și irosească partea cea mai mare a timpului și a energiei, într’o enervantă luptă de organizare profesională proprie și de apărare împotriva vitregiei oficialității, în loc ca împreună cu aceasta să fi luptat, umăr la umăr, pentru așezarea temeinică a Statului”.

p.14 „Salvând prin aceasta Statul nostru profund primejduit de mulțimea dușmanilor lui externi și interni”.

Nu numai cititorul obișnuit al cărților din anii patruzeci ale lui Ghibu, dar istoricul însuși, mai ales el, își va face o idee mai clară asupra nuanțelor atitudinii scriitorului

față de puterea politică a vremii, la parcurgerea celor trei autografe de pe volumul său *Prolegomena la o educație românească*, vol.I, Cluj, 1940:

„Domnului General Ion Antonescu, conducătorul Statului român, care simte, în aceste vremuri apocaliptice, că problema de căpetenie a României se reduce la o nouă educație, românească în toate încheieturile ei.

16.IX.1940, O. Ghibu”

„Acest exemplar fusese destinat pentru conducătorul statului, căruia vroiam să i-l înmânez personal. Dar tot timpul cât am stat la București, între 6-18 septembrie, mi-a fost imposibil să obțin o audiență. Celelalte două exemplare le-am dat Ministerului Educației naționale, și anume d-lui Alexandru Marcu, pe atunci secretar general.

Sibiu, 9 VII 1944 O. Ghibu”

„Se anexează exemplarul unic din *Prolegomena*, destinat Generalului – Conducător. Document f. important și – impotent. Am vrut să-l ajut pe acest om, dar el era, din nenorocire, prea plin de sine, încât să-și mai atașeze și oameni incozozi ca mine”.

Dintre însemnările pe abecedare, cea de pe „Abecedarul pentru clasa I primară”, Iași 1917, pe care o transcriem, cuprinde, de asemenea, precizări de istorie pedagogică, dar și politică:

„Am făcut și eu odată – la 1917 – un abecedar oarecare, pe care l-a semnat, ca autor, Arhimandritul Gurie, la Chișinău.

Ce e drept, originalul fusese făcut de acesta, dar ce-a rămas din el, după ce l-am „revăzut” eu?

Doar un schelet, pe care eu l-am îmbrăcat în viață, în duh, „moldovenesc”, românesc și omenesc.

Arhimandritul elaborase cărticica în duhul „Rusiei – patria noastră”. Eu, spre uimirea lui, am tras dungă cu cerneală roșie peste poesia intitulată: „Rusia, patria noastră” și am potrivit lucrarea pe calapodul neamului românesc din acele vremuri de mari suferinți și de mari avânturi.

Ce-a scris despre acest abecedar profesorul universitar I. Simionescu, în Calindarul

Regina Maria, Iași, 1918.

Ministrul instrucției dela Iași, I.G. Duca, mi-a cerut să tipăresc și pentru Moldova o sută de mii de exemplare. N-am putut.”

Nesemnat

O „Colecțiune de legi, regulamente...”, București, 1916, pierdută și regăsită, are următoarea „povestă”:

„Habent sua fata libelli – zice o veche vorbă latinească.

Și cartea aceasta și-a avut soarta sa de care abia astăzi îmi dau seama.

Ea mi-a fost dată, în ziua de 11/12 decembrie 1918, la Ministerul de Instrucție din București, de către secretarul general al acestuia Iuliu Valaori, în chiar momentul când, deținător al demnității de secretar general al Ministerului Instrucțiunii Publice din Transilvania – unită, la 1 decembrie 1918, cu Regatul român – mă întorceam după o părăsire de aproape 4,5 ani, la Sibiu românesc, apt a-mi începe activitatea în cadrul „României Mari”.

Nu știu cum, cartea a ajuns, la un moment dat, în mâinile profesorului Ilie Beleuță, care, după 34 de ani, mi-a înapoiat-o astăzi, 12 decembrie 1953.

Onisifor Ghibu”.

Omagiul nepereche pe care Ghibu îl aduce cărții ca întruchipare a jertfirii întru durerile țării se citește și pe niște nemaianonime „Jocuri de băieți”, publicate de O. Ghibu în 1914 și adnotate, fără dată:

„Jocurile acestea au fost adunate de învățătorul Ionescu Miclăuș din Săliște, în anul 1913.

Autorul a murit pe câmpul de luptă în primul război mondial”.

*Trei motive la Andrei Mureșanu: pelerinul imaginar,
cnuta și icoana creșterii rele*

Pelerinul Mureșanu se imaginează astfel, nu pentru a evada din propria condiție, ci pentru a și-o pune în lumină sau a și-o denunța. Pelerin înseamnă un creștin tânjind să vadă locurile sfinte („Cuvântul unui pelerin”), un poet atras de locuri clasice (Scrisoare către S. Bărnăuți), evrei împinși a „pelerina” din Palestina (articole despre educație).

L. Blaga, peste mode și timp, extinde și-n spațiul religios indian noțiunea: „Pelerini prin Indii sunt” (*Pelerinii*). În ce-l privește pe Andrei Mureșanu, locurile sale – Bistrița, Blaj, Brașov, Sibiu – poartă într-un pelerinaj dimpreună. În acest sens am spus și la Cluj, la sărbătorirea Bibliotecii Centrale Universitare, că ne aflăm în pelerinaj. Pelerinajul este pelerinul însuși.

Un Resunet:

„N-ajunse iataganul barbarei Semi-Lune,
A căruia plăgi fatale și azi le mai simțim:
Acum se vâără cnuta în vetrele străbune,
Dar martor ne e domnul, că vii nu o primim”.

În transcrierea acestei strofe din imnul național pe zidul dinspre Teatrul Național al Universității bucureștene, în

loc de „cnuta” se pune forma curentă, masculină, oarecum gorbacioviană: „cnutul”. În poezia lui Mureșanu, „cnuta” mai apare în ultimul titlu *Ducesa Paluchin* din secțiunea care încheie ediția princeps (1862) *Versiuni și imitări de fabule și istorioare în metru*: „Olga generoasă suferi-n tăcere/ Fioaroasă cnută, până la finit”.

În prefața necrolog a ediției a doua a *Poesiilor* (1863) se consemnează: „Încă pe la anul 1852 a dat la lumină unul dintre cele mai necesare opuri pentru buna creștere în cercul familiei sub titlul: „Icoana creșterii” din care a împărțit gratis la ambele regimente de români câte o sută exemplare”. Această carte, *Icoana creșterii rele cu mijloace de a o face și mai rea*, Brașov, 1848, parte pierdută, parte distrusă, nevândându-se, spre înnebunirea traducătorului editor, citată fără a fi fost citită, poate candida printre marile șanse risipite ale educației familiale în țara noastră. Ce business va trece peste deprimarea lui Andrei Mureșanu și va produce un tiraj astăzi?

Ora de religie

Unul dintre coautorii *Pedagogiei vidului*, Hervé Boillot, semnează și *25 mots-clés de la philosophie*, ed. Marabout, 378 p. Credință, natură, metafizică, drept, raționalism, îndoială, toleranță, existență...Credința, cap filosofic în țara lui Descartes (la al 4-lea centenar al nașterii acestuia în 1996), în Estul european post-comunist intră într-o oarecare simetrie verticală nerezonantă cu vremea frustrant schismatică a primului Dominus Independent (1359) Nicolae Alexandru. Față de aproape eludatele secole ortodox-bizantino-valahe-slave, cât va fi putând măsura o oră de religie?

Ora pro...

„Privelști mari din istoria civilizațiilor”, „Instrucția civică”, „Morală creștină”, istorie, muzică, drept bisericesc se înșiră manual lângă manual în expoziții de bibliotecă, din jumătatea secolului al XIX-lea în crescendo interbelic până în anii '30, acum abia privite la concurență cu ecologia sau educația sexuală. Și totuși, cum s-a întâmplat, în pripă, încă din 1990, cu opțiunea retro pentru istoria de I.I. Panaitescu, parcă e păcat că opere de educație religioasă datorate unor iconomi, preoți, arhieriei, presbiteri, învățători, profesori, academicieni, rămân în invizibil oricât destule voci – peste

toate a lui Ioan Alexandru – au clamat dreptul la credință. Printre semnatarii vechilor manuale de religie: I. Lupaș, N.V. Hodoroabă, D.G. Boroianu, Callist Botoșăneanu, Dimitrie Petrescu.

I. Nisipeanu este autorul unui încă actual „studiu metodologic teoretic și practic în spiritul școlii active” intitulat *Religia pentru copii. Învățământul religiei în școala primară*. Partea teoretică are trei capitole: „I. Caracterile firești copilărești, în general, și ale sentimentului și reprezentărilor ei religioase, în special. II. Practica actuală a învățământului religios în școala primară. Drumuri nouă impuse de psihologia reală a copilului. III. Formarea darului de a povesti”. Partea practică, mult mai amplă, se compune din povestiri religioase: a) sub formă de lecții (1-4), b) sub formă numai de povești (5-39), favorizarea spiritului narativ – și al învățătorului, și al elevului – sunt citate probe din istorisirile orale ale elevilor – împrospătează preponderența dialogică a școlii active: „Nu e un paradox, ci un adevăr bazat pe legile psihologiei copilului, că o lecție poate toată să fie comunicată de învățător prin explicare sau narație continuă, și să fie totuși o lecție foarte activă pentru copii, nicidecum pasivă, dacă ea a reușit să trezească în copii cel mai viu și mai înlănțuitor interes, cea mai mare poftă de a asculta; și poate să se desfășoare toată de la început până la

sfârșit, numai sub forma dialogică – a lanțului de întrebări și răspunsuri – și, cu toată forma aparent activă, fiindcă provoacă mereu pe copii să vorbească, ea să fie foarte pasivă dacă, în loc de a deștepta acel interes viu, a deșteptat dimpotrivă silă, plictiseală și, deci, oboseală, a lăsat rece inima copiilor”. (p.8).

Cu ora de religie luată odinioară drept argument împotriva superstițiilor didactice și pusă de stat și de școală într-o situație de întâietate triadică, religios-moral-națională, în ziua de azi, după curiozitatea părelnic entuziastă din 1990, cu jumătățile de măsură ale aprobărilor guvernamentale, ora de religie dă bătaie de cap mai tuturor și nimănui. O cercetare sociologică, a Institutului de sociologie al Academiei, *Religie și tranziție în România*, București, 1995, condusă de Constantin Cuciuc, ajunge, totuși, la concluzii încurajatoare: „O explozie a religiozității este constatată în rândul copiilor (95% dintre copiii în vârstă de 10-11 ani arată că religiozitatea lor a sporit în ultimul timp). Contribuie la aceasta și introducerea orelor de religie în școli. Acolo unde se fac aceste ore și, mai ales, unde sunt predate cu har didactic, au sporit preocupările religioase nu numai ale copiilor, ci și în familia acestora”.

Școlile confesionale, nou apărute, mai mult sau mai puțin promovate, n-ar fi competitive, din punctul de vedere al

culturii generale, față de cele de stat, iar cele ortodoxe sunt sărace față de ale altor culte. Elevii ortodocși sărac dotați intelectual pot fi îndoctrinați de cei bogați.

Pentru sau contra obligativității orei de religie, elevii au fost „testați” și au devenit optanți, pe clase, cicluri sau întreaga școală (1-2 ore la 2 săptămâni sau săptămânal). Cei care au copilărit în București nu le vor, cei originari din sate ori alte orașe le sunt favorabile. Părinții înclină spre predarea obligatorie în clasele I-IV și facultativă de la a V-a în sus, iar predarea să fie făcută de teologi. Copiii între 7 și 11 ani vor ore obligatorii, cei după 16 ani, facultative. Tinerii vor laicizarea orelor de religie, bătrânii – teologizarea lor. În școli și grădinițe se văd iarăși icoanele. Copiii se roagă cu predilecție înaintea tezelor. Părinții sunt indiferenți în majoritate. Copiii nu frecventează orele de religie, pentru că nu sunt îndrumați de familie și pentru că nu sunt credincioși. Nu au încredere în preoți și în biserică. „Profesorii îi obligă pe elevi să fie credincioși” spune un părinte. „E oribil să obligi pe copii să meargă dimineața la biserică”, zice altul.

A lăsat o bună amintire un preot trecut de 90 de ani care a predat la clasele I-IV. Alți preoți trimit suplinitori – cântăreți, clopotari, bătrâni mai credincioși. S-a întâmplat ca neoprotestanții să fie obligați a săruta icoana, duși în biserici ortodoxe. Între preoți și profesori de biologie, chimie,

astronomie s-au resuscitat altercațiile clasice asupra originii omului, universului, sistemului determinist și causal. Restricțiile, constrângerea în ore facultative artificializează până la laicizare credința.

Măcar în familie, copiii văd că bunicii sunt mai credincioși decât părinții, mama mai credincioasă decât tatăl. Băieții consideră, totuși, și pe tați credincioși (după 11 ani, se prăbușește aprecierea religiozității tatălui). Dar tații necredincioși ar avea influență mai puternică decât mamele și bunicii necredincioși.

Estetica antropologică și frumusețea aromânilor

La Congresul mondial de Antropologie și Etnologie ținut în 1998 în Statele Unite, două comunicări în sesiunea „Estetică antropologică și frumusețea popoarelor” s-au referit la aromâni – una pornind de la literatura și destinul lui Teohar Mihadaș, alta, destul de protocronistă, însoțindu-l pe apostolul Pavel printre macedonii lui Alexandru cel Mare. Două milenii bune de viață și frumusețe creștină ale idealurilor perpetuate aromânește. Cum la „perenitatea vlahilor”, în Constanța-Tomis, a fost loc și de susțineri de medeologie, în aceeași sesiune ne-am putut surprinde purtați în milenii mai vechi ale *Medeei*, împărțite până azi nu numai de greci, dar și de caucazieni și valahi. Frumusețea aromânilor a putut fi ovaționată mai ales în dans și port pe scena festivalului constănțean, mai mult decât o invitație, o probă uneori înverșunată a păstrării identității etnologice, religioase, culturale, naționale.

Poate că, la congresul amintit, aromânii se întâlneau cu indienii americani, mai mult subiect științific decât social, sau cu istrienii italianizați într-o comunicare franțuzească. Aromânii puteau veni în minte și vizavi de țepenele teorii postmoderne, poststructurale, postnaționale care, cu autorizația unor nume forte, făceau aproape superfluă

discuția despre identitatea românească a aromânilor, chiar despre identitatea lor grecească, americană, albaneză etc. Față de pulverizarea atâtor realități și iluzii, ni s-a părut o consolare – și nici n-o fi trecut în ochii altora drept o diversiune – izolarea momentană în frumos și frumusețe, fie și, în cheia antropologiei de urgență, rafinata artă a distrugerii frumuseții.

Distrugerea Coloanei nesfârșite de la Târgu Jiu – cu participarea extraordinară a ambasadurilor Alfred Mozes și Charles Boyer – trebuie să se fi petrecut sau în același timp cu amplificarea spațiilor Brâncuși și plasarea Măiestrei în holul etajului întâi al Muzeului de Artă Modernă, MOMA, și degeaba și-ar fi exhibit românii pașaportul, Brâncuși era francez. Dacă actul de deces al Coloanei, totuși postasasinat, este aprobat, la propunerea lui Andrei Pippidi, de ministrul aromân Ion Caramitru, să observăm că și interzis, ca în 1948, în original, Eminescu încă va fi citit, în aromânește, în versiunea lui Ionel Zeana. Antropologia eclipsei totale din 1999 ce ne-ar mai libera de prejudecăți și prejudicii.

Antropologia de urgență se referă la popoare și culturi amenințate cu o schimbare bruscă, dezintegrare, dislocare, represiune sau chiar extincție. Schimbarea culturală forțată este legată de enorme pierderi în toate domeniile vieții. S-a recurs la un principiu strategic, „cu oameni pentru oameni”.

Au fost organizate centre regionale în Africa, Asia și America, cu șefi nativi care știau cel mai bine care părți ale culturii erau cele mai amenințate. Sar în ajutor cercetători în etnosociologie, etnomedicină, etno-lingvistică, etnobotanică, etno-muzicologie, literatură orală, istorie orală, etno-religie.

O atenție specială cunoaște conceptul de sănătate și responsabilitate socială ca parametru de măsurare a gradului de dezvoltare a societății. La englezi, *health is wealth*. (Ne) sănătatea nu mai este numai o problemă de medicină, dar poate avea motive economice, psihologice și chiar sociale sau spirituale – poluarea, sărăcia, dimensiunea populației, stigmatul social, rolul și statutul femeii, îmbătrânirea, conflictul și tensiunile sociale, discriminarea după sex, familia destrămată, stresul emoțional, lipsa de credință ori de credință adâncă. Și multe alte probleme care nu-și au răspunsul în cărțile medicale. Sănătatea devine subiect al științelor sociale preocupând pe fiecare și pe toți laolaltă, atât într-o țară dezvoltată (cu tensiuni mentale, familie destrămată, vacuum spiritual), cât și într-una slab dezvoltată, săracă și ignorantă.

Până la estetica antropologică (a. *An aesthetical anthropology*), chiar prima la catalog, se tratează o listă nesfârșită de priorități precum schimbarea globală a mediului, conflictul violent, identitatea etnică și politică (a

fost rîndul Mexicului – stigmatul tradiționalismului din ultimii 80 de ani, inclusiv comunist, în România, a fost statuat de organizatorii americani ai simpozionului identitar din București, în 1998), sida, separatism etnic, rasă și etnicitate (una pentru alta, una contra alteia, după politică), dreptul folcloric, pluralismul legal, ecologia umană, cultura ca nișă umană, paradigme alternative (la cele eurocentrice cartesian-newtoniene sau euro-americane), antropologie genetică, populații mutate cu forța, managementul dezastrelor, schimbări ale trăsăturilor antropometrice la populațiile est și central-europene după „liberalizarea politică și economică” (formulare mai degrabă central europeană decât est-europeană), viitorul orașelor, comunicarea de-a lungul culturilor, închisoarea politică (post)comunistă, strategii de rezistență a popoarelor indigene, organizarea și livrarea ajutorului străin în Europa de Est și fosta Uniune Sovietică, cultura comportamentului reproductiv, dezvoltarea sustenabilă, ecosisteme umane, omul de știință implicat în treburile comunității cercetate, pluralitatea etnică și viitorul statului, gender, indigenizarea antropologiei, informalitate, magie și vindecare, cerințe „postnaționale” (mișcări sociale, naționaliste și autonomiste, migrație internațională, comunități transnaționale pun în chestiune limitele cetățeniei la nivel supra ca și intra naționale), rase și drepturi, refugiați

și imigranți, repatrierea proprietății culturale și protecția siturilor sacre (în Hawaii), antropologie bioculturală, națiuni „mari” și mici, starea dermatoglifelor, munca (copilului) celui mic nu este frumoasă.

Am enumerat titlurile unora din sesiunile congresului mondial de antropologie, ultimul din acest mileniu, și pentru că simpozionul aromânesc prezent este conectat cu o universitate, „Andrei Șaguna”. Ne mai fascinează regăsirea favorizată, parcă, a ființei românești și, implicit, aromânești, în trăirea globală, nu neapărat mai fericită. Într-adevăr, noutatea ieșirii din comunism, de exemplu, se asociază cu tranziții fără număr în neamurile pământului. Moda globalismului, a rasei unice, a antropologiei înseși nu pare a influența omogen statele. România se afirmă sub tirul unor influențe cu aparență integristă, ale căror efecte în ceea ce privește comunitățile de români din afara României, de exemplu, par uneori catastrofale, vezi mai ales tratatul cu Ucraina. Mesajul aromânilor este, în istorie, distinct și dinamic, cum se prezintă în momentul de față și în perspectivă, cineva își poate face o idee și din seria simpozioanelor de la Constanța, la care participă nu numai aromâni (care se întâlnesc într-o sărbătoare aproape rituală, ea însăși de studiat în trend-urile inclusiv estetice), nici numai cercetători consacrați ai domeniului. Ne aflăm și

români pur și simplu cărora ni se întâmplă să ne vedem stimulați în șansele existențial-antropologice ale neamului prin exemplul aromânesc. Poate la fel de dureros, tragic, ca în compania românilor din satele regiunii Cernăuți ori sudul Basarabiei, împărtășirea frumuseții aromânilor este una cu bucuria vieții nepieritoare.

*Între Harap Alb și Negresa Blondă –
Metafore ale spiritualității africane în arta românească*

În antichitate, Herodot a călătorit și a consemnat în istoriile sale atât pământuri ale Africii, cât și spațiile locuite de geto-daci, strămoșii românilor. Zeul acestora din urmă, Zalmoxis, discipol al lui Pitagora, se spune că ar fi călătorit în Egipt. Vâna arhaică a culturii române, universalizată în epoca romantică și modernă de Mihai Eminescu, Ion Creangă sau Constantin Brâncuși, include simboluri și metafore misterioase care, urmărite până la izvoare, pot conduce surprinzător cel mai aproape la „valurile blonde” ale Nilului, din *Egiptul* lui Eminescu (în *Poveste Indică* poetul vorbește și despre o prințesă indiană bălaie, blondă), dar și la reprezentări paradigmatiche ale spiritualității africane. Două dintre acestea sunt *Harap Alb*, basmul lui Ion Creangă, și *Negresa albă* ori *Negresa blondă*, sculptura lui Brâncuși.

Harap Alb este Făt-Frumos al basmelor românești, fiu de împărat (fără culoare), nepot de crai, Verde-împărat. Odată intrat în sclavie, el primește aparent ca pe un stigmat un nume: „De-acum înainte să știi că te cheamă Harap Alb; aista ți-i numele și altul nu”. Dacă alb poate fi văzut ca un sinonim al lui frumos, ne vine mai greu să facem legătura între harap (negru) și făt. Și totuși avem de a face, în spiritul

narațiunii structurale, la fel de bine cu un harap-frumos ca și cu un făt-alb.

Fără a fi vorba de negritudine, contrastul mortal între eroul bun, întărit de vitalitatea forțelor naturii, și spânul satanic uzurpator al identității solare conferă unicității personajului, intensității și fascinației basmului lui Creangă ponderea unei referințe în corespondență cu spiritul Africii primordiale înăscut în firea umanității.

De altfel, atunci când încă nu primise acest nume, întâlnind-o pe Sfânta Duminică, între cei doi are loc un dialog de prevestire inițiatică în limbajul prelogic al vorbitului în dodii:

„- Luminate crăișor, să nu bănuiești, dar nu te iuți așa de tare, că nu știi de unde-ți poate veni ajutor.

- Ce vorbești în dodii, mătușă?”

Asemeni moldoveanului din Humulești, Ion Creangă, olteanul din Hobița Gorjului – Constantin Brâncuși – s-a hrănit cu logosul poveștilor românești, dând expresie genială unui *morphos* care l-a consacrat ca părinte al sculpturii moderne. Sunt brâncușologi, ca Sidney Geist, care găsesc drept definitorie influența africană și care, la cei mai mulți interpreți, este însăși rădăcina românească pusă și astfel în orizont cu lemnul sculptat african.

Catalogul sculpturilor lui Brâncuși din cartea lui Geist (1967) include: *Negresa albă* (37,75 cm: marmură cu nervuri; 1923; colecția Arensberg), *Negresa blondă* (38,4 cm, bronz polisat; 1926; a) doamna Adele Maremont Horner, Scottsdale, Arizona; b) San Francisco Museum of Art; c) Wilhelm Lehmbruck Museum Duisburg), *Negresa albă II* (40,6 cm; marmură; 1928), *Negresa blondă II* (40,3 cm bronz polisat; 1993; a) Moma New York; b) doamna Barnett Malbin Michigan).

Eileen Lane i-a spus lui Geist că ea și cu Brâncuși s-au întâlnit la o primire oficială la Paris cu o doamnă care i-a inspirat acestuia *Negresa albă*. Margit Pogany, invitată în atelierul lui Brâncuși, a văzut un „cap de marmură albă care m-a fascinat. Cu toate că nu avea nici una din trăsăturile mele, simțeam că pe mine mă înfățișa”. Tocmai terminase *Sărutul* – „o sculptură vădind influența artei negre, lucru cu totul nou pe vremea aceea”. Or, același Geist descifrează o semnificație biografică în tunsoarea părului bărbatului: „când Brâncuși a sosit la Paris, în anul 1904, el purta părul tăiat astfel, aceasta fiind moda de pe atunci”.

„Spre deosebire de *Domnișoara Pogany*, unde ochii și tăietura gurii conferă sens unui conținut lăuntric, la *Negresa albă* nu poate fi vorba de nici o iluzie. Brâncuși încearcă să înfăptuiască unitatea și adâncimea folosind o constelație

simplă de elemente” (Sidney Geist, *Brâncuși*, Meridiane, 1973, tr. Andrei Brezianu, p.90).

Pornind de la prințesa blondă indiană a lui Eminescu și întorcându-ne la Krișna („negru”) și iubita sa pământească Radha, am speculat cândva posibilitatea de a vorbi despre o theoantropoetică feminină, în care locul alb-negrului era luat de omenesc – divin, feminin / masculin etc. „La negritude”, adusă în conștiința lumii moderne prin poezia lui Leopold Sedar Senghor sau Aimé Césaire, se întâlnește în sculptura lui Brâncuși cu o cunoștință pariziană „albă”, pe care, totuși, Ion Vlasiu o numește „simplificat” doar „Negresa”: „Cele în metal sau marmură, albe și aurii, *Păsările, Peștii, Miracolul, Leda, Negresa, Domnișoara Pogany, Facerea lumii*, se impun în lumea obiectelor cu virtuozități tactile, hotărâtoare pentru unii în definirea perfecțiunii” (în *Colocviul Brâncuși*, Meridiane, 1968, p.135).

O surpriză în materie de... „alb-negritudine” poetică ne vine din partea lui Vasile Voiculescu, prin poemul *Cântec pentru negresa Nilunga – Lula – Landa*, publicat în *România Literară*”, nr. 16, 21-27 aprilie 1999.

„Poemul s-a păstrat în două variante, scrise în aceeași zi, 20 februarie 1958. Amândouă textele sunt transcrise clar, cu cerneală, așa cum proceda poetul când intenționa să dăruiască o poezie. Tipărim una dintre variante și o

reproducem în facsimil pe cea de a doua, ușor lizibilă, cu modificări neesențiale. Faptul că V.V. a lucrat asupra textului este dovada că îl socotea demn de a fi perfecționat. Orice mistic are o *Răsturnică* a lui.

Există în biografia lui V.V. „coincidențe” semnificative ale cifrelor. Iată datele: la 20 februarie 1910 (aceasta este data reală), V.V. se căsătorește cu Maria Nițescu (Lica). La 20 februarie 1958 se împlinesc 4 x 12 ani de la nunta sa. De 12 ani era singur. Lica murise în noiembrie 1946, după 3 x 12 ani de căsătorie. Dăm la lumină acest poem al nunții extatice cu neagra doamnă, *the black lady* din *Sonete*, în 1999, când, la 26 aprilie, se împlinesc 3 x 12 ani de la moartea lui V.V.” (Roxana Sorescu, Andrei Voiculescu).

Reproducem în întregime poemul lui Vasile Voiculescu – *Cântec pentru negresa Nilunga-Lula-Landa*:

Când vii lângă mine furiș din zăvoi
Nilunga-Lula-Landa
Mă faci, Lula-Landa, să jur că la voi
În tropice îngerii sunt negri și goi
Nilunga-Lula-Landa...
Alături de tine ai noștri-s de scamă
Nilunga-Lula-Landa,
Năluci boreale: le-atingi, se destramă...

Nilunga-Lula-Landa¹
Bălana Yolanda cu ochi în migdale
N-ajunge la glesna frumseților tale,
Miss Mary, o măță cu viții minore,
Umblând după șoareci râvnește-aurore.
Devizia Brigitei e-nscrisă în pat:
Amorul e-o rufă, se cere schimbat,
Vestita vestală Katrina Flamanda
E-o perlă fragilă din seu de Olanda.
Superb dos întoarce milady Sibyll:
Din față i-e teamă că prinde copil.
Cer toate iubire pe veci, ideală,
Și-s pline de suflet ca de o grea boală...
Tu dai numai carnea, o carne cu șoapte,
Nilunga-Lula-Landa,
O carne de-adâncă și virgină noapte,
Nilunga-Lula-Landa
Tu, neagra mea dragă, cea făr' de ispită,
Pitonii coapselor desfaci să mă-nghită;
De spasmul iubirii tot magicu-ți pântec
Dansând, jubilează al sexului cântec.
Tu nu știi plăcerea s-o tai jumătăți

---

¹ Refrenul se repetă din vers în vers.

Întreagă arzi, torță-n lumini-voluptăți....
Să cerc altă cale, piezișă,-i inept:
Cu tine păcatul e alb, pur, de-a drept.
Culcat peste sânu-ți fierbinte ca para
Îmi caut o oază și intru ca fiara
În strâmpla pădure ascunsă-n Sahara...
...Și intru în tine ca-n marile glorii,
Nilunga-Lula-Landa,
De-ai fi canibală să nu mai văd zorii!
Oh, Nilunga-Lula-Landa.

Joi, 20 febr.1958.

Ion Creangă a fost contemporan cu Arabi-Pașa. Harap Alb ca și Negresa albă – cf. Mithiopes „obrazе arse” – pot trece drept totem sau dodie (sonor, în familie cu ...Harappa). Personajele antropomorfe de care se ajută Harap Alb – Ochilă, Gerilă, Flămânzilă, Setilă, Păsări-Lăți-Lungilă, Crăiasa albinelor sau a furnicilor – alcătuiesc o galerie reprezentabilă și pe filiera artei africane până-n reflexele acesteia în fovism, cubism, expresionism etc., numărând și formele – ancestrale și ele – ale lui Brâncuși: „Dar te mai duce capul, ca să-l botezi? Să-i zici Păsărilă...nu greșești; să-i zici Lățilă ... nici atâta; să-i zici Lungilă...asemenea; să-i zici Păsări-Lăți-Lungilă, mi se pare că e mai potrivit cu năravul și apucăturile lui, zise Harap Alb, înduioșat de mila bietelor

paseri. Se vede că acesta-i vestitul Păsări-Lăți-Lungilă, fiul săgetătorului și nepotul arcașului, brâul pământului și scara ceriului, ciurma zburătoarelor și spaima oamenilor, că altfel nu te pricepi, cum să mai zici”. (Ion Creangă, *Harap Alb*).

Antipodul lui Harap Alb, Spânul, este și Căpcăunul lui Brâncuși: „Căpcăunul se găsește pretutindeni în cătun, în sate și orașe. Teme-te de căpcăunul ca prieten sau ca tovarăș de muncă ori de acțiune!

Cu căpcăunul te porți cum te porți cu șarpele veninos: îl eviți sau îi zdrobești capul cu bâzdoaga, înainte de a te mușca.

Societățile nu mai știu să se ferească de căpcăunii talentați și plătesc bănuțul învățaturii prea scump.

Prin ce se caracterizează căpcăunul? Prin *moral insanity* și lipsa de scrupule”. (În Petre Pandrea, *Brâncuși. Amintiri și exegeze*, Meridiane, 1976, p.267).

Tot Petre Pandrea vede în personajul Elaine Feyre din romanul *Sfântul din Montparnasse* al lui Peter Neagoe „o condensare și o „contaminare” între mai multe figuri reale feminine, care au trecut ca prietene sau ca amante prin viața lui Brâncuși:

1. Domnișoara Pogany, ibovnică nemuritoare,
2. Peggy Guggenheim, amitié amoureuse,
3. Domnișoara Lane, ibovnică oficială și prietenă,

4. Principesa X, clientă, amică și amantă,
5. Nouche de Gramont, amantă refuzată și subreta mării sale iubiri nerealizate în căsătorie după idealurile și gusturile sale rurale”. (Pandrea, *op.cit.* p.58).

Muza neagră a lui Voiculescu reangelizează contrastiv, într-o mistică sexuală, negritudinea feminină pură, muzicală.

Italia văzută dinspre sud

Interviu la Palermo cu Leonardo Sciascia

O reeditare în acel an a romanelor sale *Parohiile din Regalpetra* și *Moartea inchizitorului*, lansarea unei cărți de fotografie, *Sicilia privită în ochi*, o comedie, *Mafioții*, publicată în revista „Dramma” și pusă în scenă de teatrul din Catania (turnee la Roma și în afara Italiei; m-am mirat cu atât mai mult auzind că autorul nu o văzuse), recentul roman *Il contesto* (*Contextul*) conferă o pregnantă actualitate scrisului lui Leonardo Sciascia. Sicilia în istoricitatea și permanențele ei, puterea ca dictatură, mafie ori inchiziție, pasiunea politică, a eseistului și publicistului luptător, se reîntâlnesc particularizând un moment reprezentativ pentru autorul unei opere cu titluri destul de multe și mai ales de răsunet, printre care se mai numără: *Unchii din Sicilia* (1958), *Pirandello și Sicilia* (1961), *Ziua cucuvelei* (1961), *Consiliul Egiptului* (1963), *Fiecăruia ce e al lui* (1966), *Reprezentarea controverselor liparitane dedicate lui A.D.* (1970), *Acte asupra morții lui Raymond Russel* (1971).

Câteva dintre acestea sunt cunoscute și la noi din traduceri și ecranizări. L-am intervievat pe Leonardo Sciascia la Palermo, într-o galerie de artă unde-și petrece adesea

timpul, chiar dacă pictura expusă uneori nu-i place, cum s-a întâmplat când l-am întâlnit.

– Istoriile de literatură modernă italiană așează opera dv. sub semnul eternei probleme a sudului. În ceea ce vă privește, Sudul înseamnă Sicilia și problema eternă, una istorică?

– Există această problemă a sudului, a Siciliei – eu nu-s un cercetător, ca Francesco Compagna – și există încă una într-un sens mai gravă – cea a dezertării din sud, a emigrării în Europa ori în nordul Italiei. Pleacă mai ales tinerii. În sate rămân femei, copii și bătrâni. Într-un sat care număra 13.000 de locuitori înainte de 1940 și azi doar circa 5000, câmpul e părăsit, prețul suprafețelor de construit și al terenurilor arabile crește vertiginos. O țară mare ca număr de locuitori ajunge să aibă zone subpopulate. Inutil să spui că țara e plină de automobile, că antenele de televizor împăduresc acoperișuri vechi și noi, că sărăcia trebuie văzută dincolo de frigifere și de alte electrocasnice, dincolo de haine și cosmetice. Și chiar dincolo de pâine. Căci nu numai cu pâine și televiziune poate trăi omul.

Problema aceasta este istorică, a istoriei pe care o cunoaștem. Am crezut în istorie, ca toate generațiile. Istoria a fost marea noastră iluzie. S-a spus că providența este pentru catolici și libertatea pentru laici. Deziluzia e să vezi că în

istorie se poate realiza sclavia, nu libertatea, răul, nu binele. Există marea iluzie și speranță marxistă. Am auzit și despre ceea ce face șeful statului român. Noi însă ne credem înfrânți, chiar dacă acest punct de vedere este combătut. După atâtea deziluzii oferite de istorie avem sentimentul că suntem sortiți înfrângerii. Ducem o frumoasă bătălie în care nu suntem siguri că va învinge cineva, avem doar speranțe. Faptul că scriu însă e o dovadă că sunt încă încrezător, iar Sicilia este pentru mine o metaforă a lumii, după cum mafia e o metaforă a puterii.

– **Cum vedeți condiția scriitorului astăzi?**

– Într-o societate ca a noastră e pur decorativă. Ce spune un scriitor mediocru interesează, pentru trecerea timpului. Știu că acolo unde se cere o „masizare” artificială a literaturii, scriitorul caută să sară peste acest abis. Nu e cazul la noi. Eu am spus câteva lucruri în Italia. Efectul – apă peste pietre. Cred că am mai mulți cititori în Franța, de exemplu.

– **Exemplul se leagă și de vreo preferință literară a dv.?**

– Scriitorul meu preferat este Voltaire. Scriitorul și filozoful. Însă și Diderot. Nu Rousseau, pentru că generalizând preromantismul și romantismul se ajunge la Hitler.

– **Nu e cazul lui Leopardi.**

– Mai puțin. Nici al lui Manzoni, scriitor catolic dar foarte serios, plin de neliniște, cu o judecată asupra omului egală cu

a lui Voltaire. Și e un scriitor puțin iubit în Italia. A fost senator și a votat pentru Roma capitală – una e credința catolică, altul sentimentul civic. Și totuși nu avea încredere în istorie, credea că toate sunt condiționate de providență.

– **Scrieți în dialect sicilian – e o mentalitate idiomatică, ori o concepție?**

– E un mod de a merge în fondul realității. În fapt, literatura italiană e făcută de scriitori care cu cât se regăsesc în regiunile lor, cu atât sunt mai universali. Un scriitor mare, Giovanni Verga, prin imersia în realitatea regiunilor, a vieții populare, este dincoace de istorie.

– **Este o problemă de limbaj.**

– Este și de limbaj. Nu știți care sunt viciile limbii italiene.

Kitsch-ul în existența și gândirea cotidiană

Președintele Societății de Etnologie, academician Romulus Vulcănescu, a primit în 1992 formulare pentru un proiect științific asupra Kitsch-ului, sub egida Comisiei Europene (ulterior Uniunea Europeană). Am avut plăcerea să completăm împreună diferite rubrici – multe Kitsch – sub titulatura, ce-am convenit-o, KIHAR (Kitsch and Handicraft în România). Ni s-a alăturat, întâmplător, și Ioan Filipciuc, care tocmai cercetase și clarificase câteva „miorițe”-Kitsch. Divulgând câte ceva la o consfătuire a județelor prin care trece Oltul, în Călimănești, scriitorul Doru Moțoc, pe atunci consilier șef cultural, a fost de opinia că s-ar putea amenaja în Vâlcea un muzeu european al Kitsch-ului. Uitasem – iar completarea și trimiterea formularelor epuizase KIHAR-ul – când, în Olt, vecinii vâlcenilor au anunțat, după moartea lui Eugen Ionescu, organizarea unui muzeu al absurdului.

Comisia Europeană mai circulase un volum luxuriant, masiv despre Kitsch-ul grecesc, în simetrie cu frumusețile antichității. Astfel că, dacă nu cu cercetarea fie și tentativa, Kitsch-ul îmi apăruse asociabil cu muzeul și enciclopedia.

Spre deosebire de anglo-americieni, la noi, termenul a intrat în limbajul curent al presei. „România liberă” (vineri, 3 iunie, 1994, p.3) suprintitulează „La umbra Kitsch-ului în

floare” articolul „Eminescu și admiratorii” de Adrian Bucurescu. Parafraza din Marcel Proust va fi fiind decodată de mult mai puțini înțelegători congeniali ai Kitsch-ului. Fiind în discuție iconografia lui Eminescu, reproducând reprezentările poetului și o Veronica în floare, sunt puși sub zodia Kitsch-ului Letonul, Nicolae Iorga, Oscar Han, „busturi sinistre pe care scrie Eminescu”. Dacă, în 1990, ziarul purta zilnic pe frontispiciu un motto din Mihai Eminescu, în ultimul an sau doi, numele poetului s-a mai rostit doar pe tema Kitsch-ului, și încă proustian, „în floare”.

Chiar ziarele ne inculcă zilnic enormitatea Kitsch-ului, de la Casa Poporului la Kitsch-ul parlamentului, al puterii și al opoziției. Dacă numai Kitsch-ul mai intermediază gândirea, atunci numai prin el mai putem înțelege însăși România, ajutată de PHARE (Poland-Hungarysce), Moldova (stat-Kitsch), Europa (Uniune Kitsch), America sau Kitsch-ul ce se revarsă peste moartea tinerilor din decembrie 1989. Ipsosul și florile de vitrină din plastic au evadat în orice colț de fostă viața și rațiune reproducând simulacre mai de urgență – Dracula, Ceaușescu, Iliescu. Kitsch-ul a ajuns omniprezența devenirilor dictaturii și prostului gust, destructivismul concentrat din toate „organele sparte” împotriva ființei, încoronarea josniciei artificial înscăunată peste spiritul și existența fiecăruia și ale tuturor.

Dicționarul (nu Larousse, care-l evita) îl descriese blând: „KITSCH (cuv. german / (kici) s.n. / ESTETICA), termen desemnând produsele cu caracter de pseudoartă, care promovează prostul gust și se caracterizează prin platitudine, imitație superficială a operelor de artă și a elementelor folclorice, falsul patos, lipsa de originalitate, de profunzime și de semnificații socio-umane superioare, pervertirea cerințelor estetice (*Mic dicționar enciclopedic*, București, 1986).

La antipodul meșterilor tradiționali, artizanii unui astfel de Kitsch nu par din lumea aceasta, vor doar s-o calce-n picioare, s-o dezbine, s-o măsluiască. Orice abatere gen Kitsch în artizanatul românesc n-are decât să-și afle apreciatori, precum cititorii Sandrei Brown, dar împrôșcarea valorilor cu praful unui demo-Kitsch la umbra căruia este restrangulată, icoană de icoană, închipuirea pe care Dumnezeu a dat-o acestui „Colț de cer” (C. Noica) e mai dezastruoasă decât oricare Cernobâl. Niciuna din cele nouă gramatici actuale (guvernamentale, relațională, lexical funcțională, generalizat funcțională, logic semantică, structura generalizată a frazei, funcțională, cognitivă, gramatică-vocabulară) nu răspunde la „tulburarea ritmurilor” studiată de acad. Ștefan Milcu pe șoareci decrepiți, frați cu non-semenii amnezici ce le-am devenit de nevoie.

Timothy Jay a scris o carte oarecum estetică, prin comparație: *Cursing în America. A psycholinguistic study of dirty language in the courts, in the movies, in the schoolyards and on the streets.* (John Benjamin / 1994, XIV, 273 pp). Se referă simplu la relația între blestem (înjurătură) și achiziția lingvistică, sunt analizate și coroborate cu date socio și psiholingvistice, expresia maniei, stereotipurile feministe, semantică și jignirea cenzură, conținutul limbajelor filmelor.

Primul Amendament al cuvintelor agresive, amenințarea sexuală, apeluri telefonice obscene, blesteme (înjurături) în școlile publice.

Sfânta Duminică și blândul diavol Chirică vorbeau în dodii (Ion Creangă), asemenea lui Brâncuși și V.G. Paleolog-Eminescu rimase „dodii/ tragedii”, Galaction, pentru Muntenia, evocase vorbitul în bobote. Astăzi, dacă-am vorbi nimic, cum spune vechea expresie, încă ne-am face o părere, dar vorbind (în) Kitsch pulverizăm – și nu numai în română, moldoveană, ucraineană, macedoneană – limba română.

Gândirea românească să zicem că s-ar salva în limbi străine- vezi Cioran, Eliade, Lupașcu – tot rămânem datori cu existența și devenirea din ancestralitate în mântuire, prin sine, prin credință și judecată. Ce-a scris Cantemir în latină și rusă tot s-a (re)tradus după secole: ce și în ce se va traduce din viața și gândirea noastră recente. Prețul vieții a scăzut

proporțional cu scumpirea supraviețuirii, mai orice savant sau artist, mai ales bătrân, e muritor de foame: asistența socială, în fașă, nu ține pasul cu brusc leprosul amurgul zeilor. Auzi, deci, pe bătrâni că tinerii nu știu nimic, pe destui tineri dându-le dreptate, ca reinventat semn de respect și, la urma urmei, ieșire din Kitsch. Domnia Kitsch-ului nu se curmă nicicând, are nevoie de noi, avem nevoie și noi de el, dar nu numai. Să nu mai vezi nimic în lumea mare și frumoasă a părinților și fiilor unui pământ altcândva binecuvântat, acum bine blestemat, să trăiești și să gândești zilnic sub imperiul său imperiile Kitsch-ului, e clar pentru toată suflarea că nu mai e o viață. Forța Kitsch-ului – idoli înfometării, și crimei și batjocoririi – par a depăși instinctul de grup și societate, nu și, cel mai adesea, pe acela de personaj al lui Creangă, rimă a lui Eminescu, sculptură a lui Brâncuși. Kitsch la apogeu, dar, miraculos, și idealism la apogeu: multe cărți poetice de debut ale unor autori de optzeci de ani, (re)ieșiți din pușcării; concurența de expoziții-muzee ale reprezentărilor arborelui vieții în fibră și lut românești, frumusețea copacilor.

Mihai Eminescu. *Dumnezeu și om* (1873)

Cărți vechi roase de molii, cu păreții afumați

I-am deschis unsele pagini, cu-a lor litere bătrâne,

Strâmbe ca gândirea oarbă unor secole străine,
Triste ca aerul bolnav de sub murii afundați.

Dar pe pagina din urmă, în trăsuri greoaie, seci,
Te-am văzut născut în paie, fată mică și urâtă,
Tu, Christoase; o ieroglifă stai cu fruntea amărâtă,
Tu, Mario, stai tăcută, țeapănă cu ochi reci.
Era vremi acelea, Doamne, când gravura grosolană
Ajuta numai al minții zbor de foc cutezător.
Pe când mâna-ncă copila pe-ochiul sânt și arzător
Nu putea să-l înțeleagă, să-l imite în icoană.

Însă sufletul cel virgin te gândea în nopți senine,
Te vedea răsând prin lacrimi, cu zâmbirea ta de înger.
Lângă tine-ngenuncheată, muma ta stetea-n nimire,
Ridicând frumoasa, sânta, către cer a sale mâne.

Azi artistul te concepe ca pe-un rege-n tronul său,
Dară inima-i deșartă mâna-i fină n-o urmează...
De a veacului suflare a lui inima e trează
Și în ochiul lui cuminte tu ești om-nu Dumnezeu.

Azi gândirea se aprinde ca și focul cel de paie –
Ieri ai fost credința simplă-însă sinceră, adâncă,

Împărat fuși Omenirei, crezu-n tine era stâncă...
Azi pe pânză te aruncă, ori în marmură te taie.

Finalul variantei, anterioare, *Christ* (1869):

Puiul ieslei azi e d-aur, ești scădat în mir și-oleu,
Mama ta e o regină, nu femeia cea săracă,
Astăzi mintea e bogată, dar credința este seacă,
Căci în ochii ironiei, tu ești om... nu Dumnezeu.

Azi ești fraza strălucită, azi ești masca cea de fală,
Ieri ai fost credința simplă, însă sinceră, adâncă,
Împărat fuși Omenirei, crezu-n tine era stâncă,
Azi în marmură te scrie, ori pe pânză te exală.

Asta-i tot, Isuse dulce, pus pe cruce pentru lume
Asta-i tot, frunte de rege cu cununa cea de spini
Ieri ai fost Steaua de aur a-mpăraților creștini,
Azi în gura lor profană nu mai ești decât un nume.

Referința umană negativă, ca o cădere a divinității, se reduce, de la 19 la 23 ani, pentru ca la 33, în *Doina* să schimbe mizantropia anateoretică pe o compasiune Sfântă în fața omului-român-rac:

Vai de biet român, săracul

Îndărăt tot da ca racul

De altfel, cheia a canibalismului universal – „și mâncarea reciprocă e-a istoriei ființă” – racul e cap de listă a victimelor, în *Antropomorfism* (1875):

Bietul rac! De viu l-aruncă ca să fiarbă-n vinul cald

Câte suferă-ce-i pasă celui care nu e rac!

Ce îi pasă păsărniceii ce muncește pe-un gândac

Sau paingenul, ce sugă capul muștei de smarald.

Păsăruica ia în sine simțul, gândul dintr-un greier

Ce ucide. Al lui suflet pe-al ei suflet navuțește...

Și cocoșul care moare naște-n cel ce-l mistuiește,

Cine știi ce simt în suflet, cine știi ce gând în creier.

Poate că „îi pasă păsăruiceii” când o sculptează Brâncuși.

Kitsch sau kitch = se referă la un obiect, un decor sau o operă, lipsită de gust, destinată consumului de masă.

-curent artistic (și operele pe care le produce) provenind dintr-o exagerare voită și ironică a prostului gust. (*Le Petit Larousse: Dictionnaire encyclopédique*. Paris: Larousse, 1993, p.582).

Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English language. New York 1989, p.790.

Kitsch = art or literature judged to have little or no aesthetic value, esp. when produced to satisfy popular taste. (G, deriv. of kitschen to throw together a work of art).

Funk & Wagnalls Standard College. Dictionary. New York, 1974, p.747.

Kitsch= art or literature of a cheap, popular, or sentimental quality (G, rubbish, trash (rebut – lucru fără valoare sau de proastă calitate, nimic).

KITSCH= Produs de artă (mai ales obiect din domeniul artei decorative, piesă muzicală, film sau ceva asemănător) care este perceput în conținut și formă ca lipsite de gust și de cele mai multe ori ca fiind sentimental: tablourile sunt Kitsch pur, magazinele artizanat (de suveniruri) sunt pline de Kitsch. (Kitsch = total)

Sinonim cu: lipsă de gust, rătăcire a gustului, vechituri, marfă proastă.

din DUDEN în 10 Banden.

Kitsch= obiect pseudoartistic, de proastă calitate, de prost gust. Dicționarul german- român.

Brâncuși. Repere italice

Moto:

Tra chiaro e oscuro c'è un velo sottile
Tra buio e notte il velo si assottiglia
Tra notte e nulla il velo è quasi impalpabile
La nostra mente fa corporeo anche il nulla.
Eugenio Montale, *Diorio del '71 e del '72*

Călător și în Italia, Constantin Brâncuși se va fi împărtășit, cu înțelepciune proaspătă, din latinitatea-i înăscută, din geniul etrusc. În 1909, la Livorno, Amedeo Modigliani îi desenează un portret, iar după 12 ani, la Roma, îl întâlnește, probabil, pe Vasile Pârvan. Alegenor, sculptorul antic grec din poemul *Laus Daedali* publicat, în urmă, de istoric, îi evocă lui V.G. Paleolog pe Brâncuși (v. *Masa tăcerii-note*) pentru exegeză, în *Colocviul Brâncuși*, București, 1967).

Îi vor fi expuse sculpturi la bienalele orașului Veneția, în 1924 (două capete de copil), 1948 (cele două păsări din colecția Peggy Guggenheim), 1960 (*Cumințenia pământului*) și la Trienala di Milano, în 1957. Comentarii despre sculptor au publicat: Gillo Dorfles (1956), Mario de Micheli (1963, 1966), Enrico Crispolti (1967). Referințe:

Carlo Giulio Argan (septembrie 1967, la sesiunea de la Galleria nazionale d'arte moderna din Roma și la Colocviul bucureștean din același an, o lună mai târziu), Giuseppe Marchiori, Palma Bucarelli (București, octombrie 1967). Versuri i-a dedicat Mariano Baffi. Eseul lui Ezra Pound, din 1921, s-a tradus în italiană, în 1957, la Milano. Pe de altă parte, Giuseppe Marchiori își publică a sa *Modern French Sculpture* (1963) la New-York.

Ideile critice de aici concură cu cele din alte părți. Pentru Mario de Micheli *Avangarda artistică a secolului XX*, Meridiane, București, 1968), „cheia de neînlocuit a poeziei sale” ar fi folclorul, mitologia țărănească din România. Criticul opune semiologic „dynamismului demonic” al lui Michelangelo „sănătatea” lui Brâncuși. În obstinată scrutare a faptelor, ideilor și problemelor artei contemporane, abia etichete de conjunctură mai simbolizează artiștii („primitivism și negrism” la Brâncuși). În cazul, însă, al unei cronici de expoziție din incidența brâncușiană, același de Micheli readuce pe prim plan personalitatea creatorului, persoana lui: „În opera lui Cenedella reînvie învățătura lui Brâncuși, a acelui Brâncuși care, în raport cu mișcările de avangardă, a descoperit mesajul mitologiei țărănești române, a Olteniei sale natale” (*Scultura comme „totem”*, în „L'Unità”, 21 iulie 1975).

Cu înfiorarea unui devot, Pietro Cenedella se mărturisește discipol al românului. Transmutând linia *Sărutului* brâncușian, sculptura lui numită *Santella* este intraductibilă, ca *Măiastra*. Studiul unei asemenea influențe ar concretiza elemente ale temei „Brâncuși în Italia”, dar sfera acesteia se extinde până la teze comparatiste precum „Brâncuși în India”, „Brâncuși în Grecia”... Relația spirituală cu sine însuși, Italia i-a stimulat-o oarecum în taină și în paradox. Vorbind, nu de mult, cu puțin înainte de moarte, după o viață de adânc omagiu, despre „cunoașterea miezului spiritual”, al artistului, Milița Pătrașcu apăsa: „Brâncuși așa a prețuit pe Socrate, pe Dante, pe Boccacio”.

O anume sculptură declanșează exprimarea Sinelui poetic. Lui Pascal Pantremoli, poet francez parizian cu ascendență italo-română, *Coloana fără sfârșit, la Târgu Jiu*, pietrificarea noțiunii de geometrie, îi inspiră o poetică a spațialității, marcată de hexagon, punct, piramidă.

„*Târgu Jiu, România*. Pământul arat își desfășoară pielea lui de migdală scorjită. Demiurgul a plantat acolo, în centrul acestei câmpii unde orizontul apare curb, imaginea *recurenței*. Din bronz clar, teancul a o sută de piramide: opunându-se, împletindu-se, înfruntându-se, împreunându-se. Capătul de sus nu e un vârf, e o bază: mișcarea perpetuă se

cheamă *Coloana fără sfârșit*". (Lapidaire, Grasset, Paris, 1965).

Dimensiunea timpului se revelează în „petrecerea geometriei”, ca nume al creației. Înainte, în timp ce, după – sunt etape ale „nașterii cocoșului”, „o transformare lapidară în atelierul lui Brâncuși”. Piatra, materia țâșnește, „pumnalată de scula în formă de secure galo-romană”, „se învârte veșnic” în chipul *Prințesei*.

Nu-i atât o evocare a lui Brâncuși, cât a sinelui, spiritualizat de spațialitatea brâncușiană, simbolizată prin Târgu Jiu și Atelier.

Poezia, în absolut, se răsfrânge asupra destinului formelor sculpturale. Să ne oprim, o clipă, la opera lui Leopardi. S-au semnalat coincidențe între aceasta și poezia lui Eminescu. Kostis Palamas reține, drept motto la cântul V, *Moartea anticilor*, din epopeea sa *Dodecalogul țiganului*, un elogiu al elenilor datorat lui Leopardi. Viziunea de renaștere helenistică a eroului lui Palamas va ținti universalizarea spiritului umanist:

Și vom plăsmui pe cale
patrie mângâietoare
din Bosfor la Adria,
ne-o fi cuib Veneția,

rădăcini vom prinde-n Roma,
ne-o îmbrățișa Florența.

Vom străbate Alpii, apa
Rinului vom ului-o,
vom luci în negrul Nord
ca un mai într-o livadă,
țarm bătrân vom semăna
cu o tânără Eladă.

(trad. Gh. Anca și Hristos Ziatas)

Aproape o cheie la *Măiastra* brâncușiană se insinuează, la hazard, într-o „operetta morala” a lui Giacomo Leopardi, *Elogiul păsărilor*. Față de pasărea fără somn, românească, folcloric poetică, ne întâmpină pasărea ca principiu al mișcării, cum la Brâncuși va fi principiu al zborului:

„... de când pasărea iese din ou, și până când moare, în afară de intervalele de somn, nu se odihnește nici un moment”... „dacă starea obișnuită a celorlalte animale, cuprinzându-i printre ele și pe oameni, este din fire repaosul, cea a păsărilor este mișcarea”.... „mișcarea fiind un lucru mai viu decât repaosul, ba chiar viața însăși constând în mișcare, iar păsările făcând mai multe mișcări exterioare decât orice alt animal, și în afară de asta, văzul și auzul, prin care

păsările întrec pe toate celelalte viețuitoare, dovedindu-se a fi cele mai mari puteri ale lor, fiind totodată și cele două simțuri proprii ființelor vii, și cele mai vii și mai mobile, atât în ele însele, cât și în efectele și în schimbările pe care le produc înlăuntrul și în afara animalului, în sfârșit, pentru toate cele arătate mai înainte, se impune concluzia că pasărea are un prisos imens de viață exterioară și lăuntrică, față de celelalte animale”. (Giacomo Leopardi, *Mici opere morale*, Editura pentru literatură universală, București, 1968, Trad. Tatiana Popescu Ulmu, pag. 156).

Zborul spiritual al *Măiestrei* se va fi mântuit treptat de mișcare, de văz și auz, de bucurie și cântec, instalându-se în *starea* lui universală, până la bolta cerului, așa cum proiectase gândul artistului. Din poetica sculpturală a lui Brâncuși, din mărturisirile și aforismele sale vorbite, ni se înfățișează, perpetuu evocatoare, „starea de a face lucrurile” și „lucrul făcut” – prin cioplitură directă și indirectă, cizelarea, simplitatea – dobândită prin apropierea de simțul real al lucrurilor, ca o complexitate în sine – , bucuria curată dăruită oamenilor în succesiunea de evenimente minunate a vieții sale, în căutarea esenței / zborului.

Unicul nume de sculptor invocat de Brâncuși, în antitextul rostirii sale, este Michelangelo. Căutarea grandiosului s-a soldat la urmașii acestuia cu eșuarea în

grandilocvență, epigonii săi contemplă și „vizionează” stadionul, nemaitrăindu-l, asemeni, s-ar zice, anticilor, al căror stadion elino-roman „stimula întrecerile între egali, euforia, feeria, sănătatea, echilibrul armonios și artele (oda, tragedia, muzica)” (Petre Pandrea, *Brâncuși. Amintiri și exegeze*, Meridiane, 1967, p.297).

Brâncuși, sănătosul, vorbește, în spiritul tradiției, despre „Divinul maladiv florentin”, delimitându-i-se, poate, prin eliberare de frământările intime, prin lupta cu dinamismul demoniac reproșat aceleuia. Se poate specula și omologarea lui Malthus, prin aluzie la statuia buonarottiană: „sinistrul pastor Malthus este un fel de nou Moise”, după cum se poate coborî la o identificare similară a „căpcăunilor”.

Ceea ce Francesco de Sanctis spune la un moment dat despre Vico, acest „discipol al vechii înțelepciuni italice” ce „nu avusese nici un maestru pe ale cărui cuvinte să fi jurat”, autor al operei *La scienza nuova – Divina comedie* a științei – se potrivește întrucâtva lui Brâncuși în relația cu Michelangelo. „Lui G.B. Vico îi sunt dator această viziune de pătrundere în esența lucrurilor”, ar fi spus Brâncuși (V.G. Paleolog, *Tinerețea lui Brâncuși*, Albatros, București, 1968, pag. 162).

„Îi rezista lui Descartes, lui Malebranche, lui Pascal, ale cărui *Cugetări* erau „lumini risipite”, lui Grotius, lui Pufendorf, lui Locke, al cărui *Eseu* era „metafizica simțurilor”. Rezista, dar le studia mai mult decât ar fi făcut-o înnoitorii. Rezista ca omul care își simte puterea și nu se lasă biruit. Accepta problemele; combătea soluțiile și le căuta pe drumurile lui, cu metodele și cu studiile lui. Era rezistența culturii italiene, care nu se lăsa absorbită și rămânea închisă în trecutul ei; dar era rezistența unui geniu care, căutând în trecut, găsește lumea modernă. Era retrogradul care, privind înapoi și mergând pe drumul său, se găsește la sfârșit în primele rânduri înaintea tuturor celor care îl precedau. Aceasta era rezistența lui Vico. Era un modern, deși se simțea și se credea antic; și, în timp ce rezista spiritului nou, îl primea totuși în el însuși”. (Francesco de Sanctis, *Istoria literaturii italiene*, București, E.L.U., 1965, trad. Nina Façon, pag. 751).

Îndârjita propoziție – „c'est du bifteck” – hiperbolizată de un cosmic orgoliu, i-a fost dat lui Brâncuși să o ispășească în chiar sânul biografiilor adulatoare ale prietenilor, discipolilor și criticilor, hiperinspirați, ca Peter Neagoe, la întâlnirile trecătoare, cu Modigliani ori hașiișul baudelairian, scandalizați, ca George Oprescu, puși pe concesi, ca de Micheli, pentru a nu mai vorbi de

comentatorii străini ce-i retează și rădăcinile ancestrale aneantizându-i „genetica” inspirației.

„Personajele lui Joyce nu au nici forța de resimbolizare a unor mituri străvechi, ca la Goethe, în dramaturgia sa cu subiecte eline, sau ca la Michelangelo în marmură, cum n-au avut puterea aceasta nici statuile lui Brâncuși, voit eterice și doar stilizate, visuri și esențe ale realităților”. (Petre Pandrea, *op. cit.*, pag. 219).

„Aerul de taină care înconjoară pe arhitecții piramidelor egiptene și pe maeștrii ce au ridicat catedralele medievale, sau acela care învăluie creațiile lui Da Vinci, Michelangelo, Rembrandt, El Greco ori, în timpurile mai noi, pe Gauguin, depărtat de civilizația europeană spre a crea singuratec în insulele polineziene, nu-l cuprinde și pe Brâncuși. El a lucrat în văzul celor ce îi vizitau frecvent atelierul parizian; nu a fost un izolat și o fire tainică, ci dimpotrivă una comunicativă și prietenoasă”. (Petre Comarnescu, *Brâncuși. Mit și metamorfoză în sculptura contemporană*, Meridiane, 1972, pag. 17).

Predestinata despărțire de Michelangelo Buonarroti, consemnată în legenda biografică și aforisme, se vestise din epoca „ecorșeului”, modelat după Antinous, un biftec *avant la lettre*, într-un „mediu sculptural” italianizat, cu o Florență virtuală în centru. În „Vicino Fiorenza” (sic) se născuse

Devila Charles, eternizat în bronz de studentul bucureștean. Antinous îl scârbise și pe Baudelaire, dar Michelangelo strălucea printre faruri-pictori:

Michel-Ange, lieu vague où l'on voit des Hercules
Se mêler à des Christs, et se lever tout droits
Des fantômes puissants qui dans les crépuscules
Déchirent leur suaire en étirant leurs doigts

(*Les Phares*)

Michel-Angel, câmpie cu umbră herculană
Și de Christos alături nălțându-și chipul drept,
Puternică nălucă, în sfera diafană,
Rupând cu mâini întinse lung giulgiu de pe piept.

(trad. Ion Pillat)

Vijeliosul cult negativ pentru Michelangelo se sublimează la Brâncuși, dincoace de propria cale, într-o viziune de anateme personalizată în chipul supremului paradox. „Biftecul” va fi numai explozie verbală, cvasidandystă, à la Baudelaire. Este o vorbire în dodii, într-o zonă de ambiguitate cinică, fiindcă, altfel, în graiul pentru sine, el ar fi investit *dodia* cu tâlcuri purtându-și duhul muzical spre o întâlnire în *dao*, a lui Lao-tzî, în Dodona, afină Tismanei sale. Și fiul lui Marpe, maestrul poetului Milarepa, drag lui Brâncuși, se numise Dodi...

Vorbitul în dodii ne permite, în definitiv, să privim biftecul ca atare, cu lux de americanisme, sau accent parizian: mușchiul de bou, fript, carnea, ca „aliment constructor”, alături de altele asemenea, printre care peștii și ouăle, toate fiind protidele înseși. Astfel am ajuns exclusiv în sfera prezentului brâncușian.

„Le poli c'est une nécessité que demandent les formes relativement absolues de certaines matières. Il n'est pas obligatoire, même il est très nuisible pour ceux que font du bifteak”.

„Cizelarea este o necesitate pe care o cer formele aproape absolute ale anumitor materii. Ea nu este obligatorie și poate deveni chiar vătămătoare pentru cei care fac biftec”.

Elevul lui Angelo Poliziano adâncise cunoașterea scrierilor latine, a poeziei dantești, mitologiei, Bibliei, ca și a științelor naturale. Desenase marginile foilor dintr-o ediție a operei „divinului poet Alighieri”, in-folio pierdut într-un naufragiu între Livorno și Cività Vecchia. Deplânsese în sonetul XXXIII reaua cunoaștere a operelor alighieriene:

Di Dante mal fur l'opre conosciute

Regăsirea în „miezul spiritual” dantesc a lui Brâncuși se petrece în umbră de doctrină mirabilă:

„Voi ch'avete gli inteletti sani,
mirate la dottrina che s'asconde,
Sotto'l velame dei versi strani”

Dante (*Inferno*, Cant. IX)

Voi, cei cu spirit ager de pătruns,
cătați aci-n cântarea mea ciudată,
sub vălul ei ce-nvăț îmi zace-ascuns!

(trad. George Coșbuc)

În duhul lui Ion Creangă ce-l pusese pe diavol să vorbească „ia așa, în dodii”, ca și pe Sfânta Duminică predicând viitorul, intonase, mai aproape, și Mihai Eminescu:

Cât ai crede că paiiații astei comice tragedii
Din prostie fac năsbătii și vorbesc așa în dodii.

Previziune sau gândirea exprimată doar parțial prin limbaj, vorbă cu gura altuia sau vorbă în doi peri, dodia prelungește realitatea prin aportul creației, al minții, poate chiar ca distanță între concepție, nouă, și realizarea ei prin artă. Prin *Măiastra*, Brâncuși a regândit sculptura, atât aforistic, „în dodii”, cât și prin creație demiurgică. Se implică obsesia totală, dodia, mitul românesc al păsării măiestre, una cu zborul ei spiritual. Sculptorul a căutat fără încetare forma

care să exprime zborul, așa cum Ștefan cel Mare zidea la fiecare victorie o nouă biserică. La un anumit punct, pentru inalterabilitatea creației, prin efortul de gândire în sine a zborului, gânditorul trece înaintea creatorului.

Dar, cum își încheiase Lao-tzî învățătura, știută de Brâncuși, despre Dao – vorbele adevărate nu sunt frumoase; vorbele frumoase nu merită încredere; cel bun nu este elocvent; cel elocvent nu poate fi bun; cel care știe nu caută să dovedească, cel care caută să dovedească nu știe... Și suntem din nou în fața primului vers din primul sonet michelangelian, și a celorlalte:

Non ha l'ottimo artista alcun concetto,
Ch'un marmo solo in se non circoscriva
Col suo soverchio, a solo a quello arriva
La man che obbedisce all'intelletto.

Artistul vrednic nici un gând nu are
Ca marmura în ea să nu-l încapă
Cu prisosință! Drum spre el își sapă
Doar mâna ce dă minții ascultare...

(Trad. C.D. Zeletin)

Ioan Ladea în Ecuador

Doctorul Ioan Ladea a profesat câteva luni acupunctura în Ecuador, de unde s-a întors cu manuscrisul „Jurnal din Quito comandat de George Anca” (9 ianuarie 1999- 11 februarie 1999), un caiet de 200 file caligrafiat în creion. Autoexilat deasupra junglei, la 3000 m, naratorul își așterne, dintre pacienți ecuadorieni, trăirile creștine, anticomuniste, acutizate de veștile de acasă – Râmnicu Vâlcea nu mai este punctul terminus al marșului mineresc, poate Quito. În ton mărturisit cu Cioran sau Eugen Ionescu sau Goma, „Scrisoarea fără răspuns” intindează unui destinatar convențional, cobai-public („ești ponderat în gândire, mă poți corecta”), simetriei de ieremiadă biblică – după cum Ierusalimul fusese comparat cu o curvă, România ajunge „ca o curvă beată, de care s-ar rușina și câinii”, „o pădure complet uscată”, „nu găsesc nici o scuză României și oamenilor ei”; „și nu găsesc nici un viitor onorabil unui astfel de neam. Din care nu vreau să mai fac parte”; „orice încercare de exod din România e preferabilă rămânerii acolo. Eu cred că visul țărilor de a anexa România s-a împlinit”; „cum e, George Anca? Prea politizat jurnalul? Sau poate sunt mai nebun dacă vorbesc cu dodiile, norii și staffiile, decât sunt scelerați cei care dansează pe muzică KGB, sau cei care se

fac că nu văd, sau li se pare josnicia naturală și nu o infirmitate morală a lor”. Nu e vorba de refrene la modă, acestea curgând într-o suită tragică strict, aproape eroid personalizată.

Răul cel mai rău fiind „expediat”, textul crește secvențial, o compoziție muzicală de altar, aforistică, o hermeneutică a propriei credințe și vieți.

Yin și Yang, monografiate permanent, volumele de acupunctură, simbolismul corpului omenesc și chiar, încă o dată, respingerea holocaustului medicinei alopate se fac auzite în decorul florilor – norilor – ecuadorienilor (fiecare așteaptă întrebându-se „când îl vor programa chirurgii să-l opereze de cancer, că tot omul, negru, alb, vișiniu, trebuie să se opereze de cancer cel puțin o dată”), dar scriitura vine în continuitatea piesei, nepublicate, Iov și a poemelor, tot inedite, ale lui Ioan Ladea, fără a nu bănuși existența altor jurnale, care l-ar putea învedera drept scriitor redutabil, mistic incomod, profund și isteric, aristocratic – șaman, totdeauna inconfundabil, cu o creativitate crescândă cu senectutea, risipă fără sfârșit previzibil, o enciclopedie a trecerii eternitare prin infernul existențial.

„Dar visul cu munții de cărți mă urmărește și tare mi-e teamă că și astăzi, dacă aș fi întrebat de către niște străini cine sunt de fapt, și dacă aș ști că ei cu siguranță nu

pot verifica cele spuse de mine, m-aș da drept proprietarul unor munți de cărți, sau directorul unei mari biblioteci. Poate al celei pedagogice. De ce nu?” „Am sentimentul confuz că sunt chemat undeva unde e locul meu adevărat, pe care l-am părăsit fugind în mod mișelesc, că sunt așteptat pe alte țărâhuri. Or fi aceste flori rămășițe ale paradisului pierdut și care n-au învățat să decadă odată cu oamenii, ca fostele flori care acum sunt buruieni?” „Dar eu am hoinărit fără grija nimănui, și acest jurnal este îmbibat cu memorii, cu gânduri absente, înțesat de obsesii, numai un nebun s-ar putea aventura să îl citească, să mă însoțească în această întreprindere”.

„Ei, macedoromânii, n-au altă avere decât Limba, pe care se jură să n-o piardă, căci în astă Limbă rostesc „Tatăl nostru”, în ea își transmit copiilor binecuvântările și în ea își încurajează semenii. Nu sunt kaghebiști, nu au fost schingiuitori de frați și nici de străini. Au preferat să fie cei oropsiți, bătuți, închiși. L-au găzduit cu cea mai mare dragoste pe Pavel care le-a scris două epistole. Acum se mișcă prin lume, așteaptă izbăvirea pe care le-o va da Dumnezeu”.

„Shamanii de prin partea locului nu acceptă nici o vorbă legănată la adresa plantelor. Sunt zeități vindecătoare. Unul mi-a spus că „descântecul” e doar un text, pe care îl

recită pentru a măsura un timp precis de fierbere a unui ceai de leac. Nu magie, nu mistică, nu invocare, toate acestea nu pot ajuta”.

„De Crăciun am făcut baie în Pacific. De Bobotează, plajă în curte. Nu mult, că era prea cald. Azi am văzut o minune genetică la care m-am hlizit cât am putut eu mai discret, dar și mai insistent. Un chinez pursânge după chip, dar de un negru la piele cum foarte rar mi-a fost dat să văd la africani. Am mai văzut într-o grădină un trandafir negru, de un negru profund. Am văzut și negru de foame în fața ochilor. A fost și ziua mea neagră”...

Jurnalul nu e încă paginat, ca natura. Libertatea lui – de nu i s-ar dilua – te zguduie ca o trepanare.

Înainte de începutul este un motto: „Die Nichwissenkeit wissen ist das Höchste / Nicht wissen was Wissen ist, ist ein Leiden” / Dodie de Laozi, cap. 71 „Dao de Jing”, trad. de Richard Wilhelm. Spre sfârșit (29 ianuarie 1999): „A propos de dodii, ce zici de cea a lui Lao zi pe care ți-am făcut-o motto?” Să ți-o traduc: „Neștiința să o știi este cel mai bine (cel mai presus). Să nu știi ce este știința este suferință (boală?). Sau mai liber: Să știi să nu știi e mai presus de orice. Să nu știi să știi e eroare sau abatere de la firese”.

Ca prim cititor al jurnalului (de) necenzurat al lui Ioan Ladea, nu mă simt lezat nici ca român, nici ca indologist, nici ca director de bibliotecă, dimpotrivă, în orice ipostază insinuată de libertarul corespondent, m-am văzut fascinat de vigoarea spiritual-memorială a unui Pârvan aplicată delicatelor tragedii ale Micului Prinț saint-exupéryan, am (re)cunoscut un învins- învingător interiorizându-și suferința pacienților, vituperându-i în supușenia sinucigaș-gregară, un unicat al revoltei ancestral-aristocratice care, (ne)pierzându-se de părinți, recuzând „românii” și făcându-se adoptat, „pribeag”, de macedoromâni, copiii hărăzuindu-și-i neverosimil blestemului rătăcitor, dar tocmai astfel nelăsând nimic nerostit, din ce e al disperării credinței și iubirii, ne provoacă la mântuire.

-

Paradisul Pierdut

În filmul înghețului apocaliptic, cu personaje arzând, holocaustic, tot ce lua foc, pe o copertă ca de Biblie, acum combustibilă, era scris *Paradise lost*. Citisem undeva despre Cain că nu ar fi fost de ajuns fratricidul pentru ca el să fie consemnat în cartea sfântă, dar va fi fost conducătorul unui trib însemnat cu urmași pe măsură. În *Anatolida* lui I.H. Rădulescu, Abel încercase să-și scoale din tulburatu-i somn fratele, crima lui Cain e involuntară, fantasmagorică:

„Te scoală, frățioare, te scoală, preadilecte”.
Ca-mpuns, speriat Cain răsare și se scoală
Feroce, spăimântabil ca unul ce e-n luptă
C-un inemic de moarte; i se zbârlise părul,
I se-ncruntase fruntea, cu ochii plini de flăcări
Și cu furoarea-n față: „Ce! Fiii mei sclavi vouă?
În servitute fiii, a mea posteritate?
Mai bine jos despoții! De jos, din rădăcină
Să moară tirania!” răcnește, se răpede,
Ia furios măciuca și capul drept în două
Lui Abel îl despică.

Centrul mistic, labirintul științei, grădina cu dragoni ai înțelepciunii, străbătută de Oxus, Ind, Gange și Nil, paradisul se pierde nu numai la evrei și creștini, ci oriunde în tradițiile simbolice ale lumii. Ziua săptămânală de odihnă este imaginea temporală a Paradisului, comparabilă cu insulele Fericiților și El Dorado în simbolismul geografic (J.E. Cirlot, *A Dictionary of Symbols*, London, 1995).

Căderea a fost recunoscută de existențialismul modern ca o esență a umanului.

Tot din Heliade, un elogiu pierdut mai apoi în recepția românească:

În horul astor angeli, o, bard, al Albioniei,
O, Milton, treci la rându-ți! De ai pierdut vederea,
Ți-e inima-n lumină și geniul în ceruri;
Cu arpa ta de aur celebră imeneul,
Salută ca un vate amorul conjugal
Cu care numai omul a fost din ceruri parcă.

Se redescifrează preferința tânărului Eminescu pentru „biblice”:

Eliad zidea din visuri și din basme seculare
Delta biblicelor sânte, profetiilor amare,
Adevăr scăldat în mite, sfinx pătrunsă de-nțeleș;
Munte cu capul de piatră de furtune detunată,
Stă și azi în fața lumii o enigmă nesplicată

Și vegheaz o stâncă arsă dintre nouri de eres.

(fața lunei, emendare în: Eminescu *Poezii I*. Antume, ediție de Gh. Bulgăr, Editura Saeculum, I.O., 1998).

John Milton (1608-1674), scăpat de pușcărie, dar orbit, și-a dictat *Paradise Lost* (1667) și totuși a fost acuzat de plagiat. Decasilabul „eroic”, în ton cu Homer și Virgiliu, taie diamantin miile de versuri albe – imaculare imnică lui Satan, Evei ori Adam – după ce, în tinerețe, anunța în *Christ's Triumphant Nativity* muzicalitățile lui Edgar Allan Poe:

Peor and Baälim

Forsake their temples dim,

with that twice-battered God of Palestine;

And mooned Asht rath,

Heaven's queen and mother both,

Now sits not girt with tapers'holy shine:

The Libyc Hammon shrinks his horn;

In vain the Tyrian maids their wounded Thammuz
mourn.

Să fie pierdut, de secole, *Paradise Lost* pentru români? S-a tradus slavizant, la comandă proletcultistă, și recent, în proză, într-o editură din Iași. Câte revoluții și

apocalipse și-l vor mai asuma, ispășire placidă a păcatului
originar?

De omul nesupus întâi și fructul
Acelui pom oprit, al cărui gust
Aduse moartea în lume, numai vai,
Din Rai pierduți, pân'om mai ortoman
Ne-ntoarce-n locul binecuvântat,
Cerească muză, cântă.

N-avem decât să-l regăsim chiar împreună cu

Paradise Regained:

I who ere while the happy Garden sung,
By one Man's disobedience lost, now sing
Recover'd Paradise to all mankind.

Eclipsa fără Augustin

Câți dintre miile de studenți ai lui Augustin Petre n-ar fi semnat necroloage elogioase, la brusca lui moarte, în 1998, iarna de sărbători? Tot anul se lăsase fascinat de cum va putea eclipsa din 1999 schimba istoria științei, prin filtrarea neutrinilor și, astfel, posibilitatea precizării termenului de sfârșire a universului, peste milioane sau miliarde de ani. Aproape că nu-l mai interesa cariera sa copleșitoare, își abstrăsese kantian biografia: 100 cărți și studii, 1000 expertize în legătură cu accidente aeronautice. A fost primit cetățean de onoare al orașului Târgu-Mureș ca „una dintre cele mai proeminente personalități din lume în ceea ce privește problemele legate de industria aeronautică, de calculul structurilor de rezistență a aeronavelor și de fiabilitate a acestora”.

Studenții n-au gândit la moarte, ci își vor fi amintit din învățăturile profesorului lor, presărate cu glume ardeleano-americanesti, cu amintiri de la lansarea lui Apollo, cu aprofundări colocviale ale destinului nostru în univers. Ceea ce-l ținea clipă de clipă în comunicare cu universalul mărturisea, nu o dată, a fi moștenirea de idei a mentorului său filosofic Vladimir Ghika, Monseniorul.

Biografia lui Aurel Cosmovici și cartea de aforisme traduse de Doina Cornea îl fermecaseră ca pe un copil. A conferențiat despre Monsenior în Biblioteca Pedagogică, unde i-a apărut, după 50 de ani, și teza de licență: *Compusul uman în concepția realistă moderată*. Scrisa în introducere: „În urmă cu 50 de ani, am avut șansa deosebită – și pot să vă spun că și fericită – de a cunoaște pe unul din cei mai mari filozofi și moraliști pe care i-a produs națiunea noastră, Monseniorul Vladimir Ghika, de la care am învățat filozofia și matematica. Am aflat cu această ocazie că filozofia, astfel cum aceasta era cunoscută în urmă cu câteva veacuri, era predată și studiată în limba latină pentru a nu fi alterat sensul cuvintelor, fapt posibil în limbile vii. Această filozofie extrem de precisă și riguros fondată reprezintă originea științelor și nu originea tuturor aberațiilor filozofice apărute mai târziu. După cum se știe, evoluția tehnologică din ultimele secole a dezvoltat vanitatea umană și a înăbușit dezvoltarea sau cel puțin continuarea cunoștințelor aprofundate de filozofie existente înaintea respectivei dezvoltări tehnologice. La data respectivă, deci în urmă cu 50 de ani, nu se știa că universul a avut un început și va avea un sfârșit verificabil și verificat experimental, și că atât timpul material, cât și spațiul – respectiv întinderea – au aceeași evoluție. Întrebarea „ce este dincolo de frontiera universului

material” și „ce va fi după dispariția acestui univers” sunt deci fără sens, la data actuală. Recita adesea din sfântul Augustin: *Verisima quippe ratio est, et uerissime dicitur, cum uerba proferuntur, aut scire, nos quid significant, aut nescire: si scimus, commemorari potius quam discere: si autem nescimus, ne commemorari quidem, sed fortasse ad quaerendum admoneri. Pe drept se raționează și se spune că, în clipa când se rostesc cuvinte, noi sau știm ce înseamnă ele, sau nu știm; dacă știm, ne-o reamintim mai curând decât o învățăm; îndemnați s-o căutăm.* (Traducere de Mihai Rădulescu și Constantin Noica).

Să citim din „Appels du Dieu” ale Monseniorului cu bucuria lui Augustin:

Ne sait mourir que celui qui aime.

L’absence dans l’avenir plus terrible que l’absence actuelle.

Regarde bien en face comme les anges.

La beauté, une forme secrète de la lumière.

Le ciel est vie.

Il y a un secret de Satan que Dieu seul est à connaître.

Et c’est le plus terrible.

La Grâce du Dernier-Regard.

Bibliothèque de la Tour Babel.

La joie est liberté.

Lahovăreștii

Lahovăreștii, asemeni celorlalte mari familii boierești din istoria românilor, care nu trăiau de la buget, se regăsesc nu atât pe ruine ori fantome de statui și proprietăți, cât în memoria aristocratică a spiritualității românești. Un program poate tentativ, spre un club al boierimii române, s-a derulat, la începutul lui 1999, pentru pragul mileniului următor, sub titlul „Eminescu și familia Lahovary”, cu participarea lui Dimitrie Vatamaniuc și a lui Constantin Bălăceanu-Stolnici, împreună cu membri ai familiei, istorici, scriitori.

Expoziția-simpozion a cuprins, față în față cu o vitrină eminescologică, documente, de la harta moșiei Ipotești, la actul de convertire la catolicism, în Lausanne, a lui Alexandru Lahovary, un veritabil personaj-reper, ca și familia sa, al ziaristului Eminescu:

„S-a afectat moșia Călugărenii, prețuită pe 1.400.000 fr. Ei bine, cum s-a făcut acea prețuire? Aci lăsăm cuvântul d-lui Al. Lahovary ca să ne-o spuie”.

„Iată ideea fundamentală care desparte în toate țările și care a despărțit în toate timpurile partidele politice. Și când „Românul” spune că nu există partid conservator, pentru că dl. Lascăr Catargiu, în Senat, și dl. Lahovary, în Cameră, nu au spus ce propune partidul conservator asupra cestiunii

Dunărei, mai întâi arată că nici nu pricepe cari sunt ideile ce constituiesc partidele politice, și pe urmă afirmă un neadevăr:

Partidul conservator a spus ideea lui în privința cestiunii Dunării încă demult, după cum vom arăta în numărul viitor al „Timpului”.

„În timpul în care dl. Dimitrie Brătianu acuză în Cameră pe dl. Boerescu că ar fi făcut promisiuni cari au indus pe puteri în eroare, că primim Comisia Mixtă, se ține un meeting la Galați în cestiunea Dunării. Dl. Al. Lahovary espune printr-un discurs în Cameră toate erorile comise de cabinetul trecut în această cestiune și dl. G. Chițu confirmă opinia opoziției ca împărtășită fiind și de partidul roșu”. În urma acestora, grave neînțelegeri se ivesc din nou în sânul partidului; cabinetul e amenințat de un vot de blam. Îmblânzit de jurămintele de fidelitate ale coreligionarilor săi politici, dl. Ion Brătianu se întoarce în capitală, frate-său (î)și dă demisia la 9 iunie și e ales prezident al Adunării, iar la 10 iunie se formează actualul cabinet I. Brătianu- C.A. Rosetti”.

„Dl. Lahovary e de opinie că, de vreme ce Tratatul de la Berlin nu zice nimic despre aplicarea și supraveghearea aplicării regulamentelor, ci numai despre facerea lor, pe care o atribuie Comisiei Europene din Galați, reintrăm în dreptul comun al ginților, conform căruia aplicarea se face de fiecare stat ca suveran pe malul său și supraveghearea de țările

Europei cari au subsemnat tractatul. Din momentul ce această supravegheare nu se face numai de o singură putere în mod separat și pentru un interes exclusiv, nu poate să atingă nici drepturile, nici interesele noastre”.

„În fine, dl. Al. Lahovary luă cuvântul, pentru a supune votului întrunirii o moțiune. Cu tonul său energic rezumă din nou ceea ce zisese antevorbitorii săi. Dl. C.A. Rosetti, care n-are un petec de pământ în țară, ne face legi de agricultură, d-nia lui, care n-a citit în viața-i o carte de drept, ne face legi de organizare judecătorească și licențiați de Paris n-au rușine de a-și pune iscăliturile sub un proiect, nu al d-lui Rosetti, ci a copilului d-lui Rosetti. D-sa, ateu după principiile revoluției ce le profesează, ne va face legi pentru organizarea bisericii. Astfel un om, până ieri fără avere, fără știință de carte, fără talent oratoric măcar, pune mâna pe-o țară întreagă și face ce-i place cu ea”.

„Ai dreptate, d-le Ștefănică Bellio! Așa e: noi românii suntem imoral desfrânați. D-ta ai să ne îndreptezi. Nu știm ce este munca, probitatea; o să ne înveți d-ta. Lascăr Catargiu, generalul Manu, G. Vernescu, Al. Lahovary, Gr. Păucescu, Al. Știrbei etc. sunt niște nenorociți, corupți și corupători; o să-i faci d-ta oameni de treabă; ei reprezintă trecutul, d-ta ești viitorul; ei au jefuit pe țărani, (î)i vei apăra d-ta.

Du-te dar la Adunarea din Dealul Mitropoliei; nu vei mai avea nenorocirea d-a găsi acolo pe acei oameni corupți: ei au fugit și v-au lăsat liberi să moralizați Țara Românească. Te vei întâlni acolo cu dl. Petre Grădișteanu, reprezentantul țăranilor din Tecuci; cu dl. Stolojan, care a tratat în Cameră pe dl. Skileru de cămătar care despoaie și ruinează pe țărani; cu Skileru, care a aruncat în fața lui Stolojan milioanele câștigate în timpul ministeriului său; cu Mihăilescu Warșawsky și alți atâția și cu toți împreună veți lucra la regenerarea morală a Țării Românești; veți stărpi corupțiunea și imoralitatea; din ticăloși și necinstiți ce eram până acum ne veți face oameni de treabă...

Numai, pentru Dumnezeu! deși ultraliberal și ultrarevizionist, moderează-te puțin, ca nu cumva, din mult zel, să ne moralizezi prea mult și să nu ieșim toți după chipul și asemănarea d-tale”.

Originea acestei familii, reprezentativitatea ei emblematică pentru evoluțiile românești sunt apărute, legitim, de Al. Lahovary însuși:

Acele onorabile persoane se deșteaptă cam târziu în privința aceasta căci trebuia mai întâi să conteste pe strămoșul meu Emanuel Lahovary care a fost caimacan în Banatul Craiovei, trebuia să conteste pe moșul meu Iancu Lahovary care a avut asemenea onoarea să fie membru al

obșteștei Adunări înainte chiar de Regulamentul organic; trebuia să conteste naționalitatea tatălui meu Nicolae Lahovary, care a făcut parte din Divanul Ad-hoc, a scris cele patru puncte care au stabilit starea actuală de lucruri sub care avem fericirea să trăim, care a mai făcut parte din Constituantă și împreună cu alți Lahovary, ceea ce făceau trei, au dat votul lor pentru Regele care domnește astăzi asupra României”.

Dar și mai formal genealogist (documentele să le fi avut chiar de la Lahovary?) familia este susținută de către Eminescu:

„In diesem officio (Comissarius provincialis) ist durch die Deputation vorgeschlagen und von mir derweilen acceptiret worden: der Bojar Georgiza Sokotanul, weszen Eigenschaften mir in gleichen ohnbekannt seynd; doch wird Er gerümt in der Lechenkunst wohl erfahren und ein sonste accurater Mann zu zeyn”. (În acest oficiu de comisar al provinciei s-a propus din partea deputațiunii și a fost acceptat între acestea de către mine boerul Gheorghită Socoteanul, ale cărui calități nu-mi sunt cunoscute în afacerile acestea, însă după renume ar fi bine experimentat în arta calculului și în genere un om integru).”

Vezi Documentele privitoare la Istoria românilor de Eudoxiu de Hurmuzaki vol. VI, anii 1700-1750, p.308, 318, 321, 326 etc.

„La 13 martie 1882 a murit în Râmnicu Vâlcea dl. Constantin Lahovary, fost senator. Născut la 1814, răposatul se coborea din niște familii care din timpuri depărtate au fost în serviciul țării, mai cu seamă în Oltenia și în județul Vâlcea. La 1832, Constantin Lahovary, ca cea mai mare parte din junimea de atunci, intră în armata română, cari se reforma după aproape un secol și jumătate, timp în care românii uitaseră cu totul meseria armelor. El nu fu dară unul din acei ofițeri care puseră atunci temelia acestei instituțiuni ce mai târziu era ursită a reîntinerii gloria strămoșească. La 1848 fu cuprins, ca mulți, de nobila idee a libertății politice și a neatârării naționale și îmbrățișă cu căldură și sinceritate acele idei din cari alții trebuiau în urmă să facă o speculă. Constantin Lahovary servi în armata lui Magheru, împărți toate restrițele ei, se retrase cu dânsa în Transilvania înaintea forțelor rusești. Exilat în urma acestor evenimente, el reintră în țară când se domoli furtuna politică. Sub domniile următoare el ocupă cu probitate funcțiunile de prefect al județului Vâlcea, membru al Curții din Craiova și în mai multe rânduri reprezintă în Senat județul său. Om onorabil în toată puterea cuvântului, membru din partidul conservator,

ceea ce n-au esclus niciodată la dânsul sentimentele cele mai liberale și patriotice, el nu lasă decât regrete tuturor acelor ce l-au cunoscut”.

(Extrase din volumele de presă, IX-XIV, ediția națională)

„Gregorium Lachovary natum in Valachia”, M. Filip Lachovary, avocat et ancien-magistrat, comme ministre plenipotenciaire en Egypte”, Petrache Poenaru, la 200 ani de la naștere, alte familii înrudite – Delavrancea, Argetoianu, Leonida – s-au regăsit într-un ecou de peste vreme. Deocamdată, memoriul către expropriatorii comuniști al lui Filip Lahovary, de exemplu, rămâne, poate pe veci, fără răspuns:

„Subsemnatul Filip Lahovary, domiciliat în București, Strada Română nr. 151, am onoare a aduce la cunoștința Dumneavoastră că în aplicarea Decretului Prezidențial Nr. 83 / 2 Martie 1949 mi s-a expropriat în întregime proprietatea mea din Comuna Băbeni Bistrița, Județul Vâlcea. Cu această ocazie, pe lângă clădiri, inventar agricol viu și mort, mi s-au ridicat și următoarele din conacul moșiei:

1) Circa 5.000 de volume de cărți de istorie, literatură și filozofie etc. în limba română, franceză, germană și latină, cuprinse în 6 Biblioteci.

- 2) Fotografii de familie în cadrele lor, tablouri, gravuri și corespondență.
- 3) Mobila salonului aparținând soției mele, Cella Delavrancea, compusă din fotolii și scaune capitonate, mese de nuc, scrin de nuc masiv, 2 oglinzi mari de perete.
- 4) În birou, biroul lui Barbu Delavrancea, fotolii, 2 mese, 5 scaune bibliotecă, din care una florentină din veacul al 17-lea.
- 5) Din odăile de culcare paturi de nuc, somiere, saltele de lână, pături de lână, scrinuri, 5 oglinzi de masă mari, lavoaruri complete, paravane, 2 șifoniere cu haine bărbățești și femeiești și încălțăminte.
- 6) Sufragerie compusă din masă mare de stejar, un bufet sculptat de stejar, 2 bufete mai mici, 2 mese, 10 scaune capitonate cu piele”.

Apologia unui magistru

Într-o sâmbătă s-a cântat cea de a nouăsprezecea simfonie a lui Dimitrie Cuclin.

Cum, conform esteticii autorului, o operă muzicală este o manifestare parțială a sistemului muzical provenită din deperfecționarea, dar guvernată de legile lui, ne grăbim să-l ascultăm așezând noua simfonie în integralitatea de sistem a creației cucliniene. Dar ce este sistemul? „Sistemul implicând ultimul grad de *completare* și de *cuvénire*, ori *perfecțiune* a alcătuirii, reprezintă idealul suprem, final, al vieții. El e momentul static al dinamismului totalizat, toată potențialitatea vieții, viața însăși în gradu-i ultim, al non-vieții aparente”. Ne-o spune, în prima pagină din *Tratat de estetică muzicală* (București, 1933), Dimitrie Cuclin.

Socotit de către George Enescu drept cel mai mare gânditor muzical al țării, iar bunăoară de Hans Hartmann (într-o carte din 1936) drept unul dintre cei mai însemnați ai lumii, acest sublim sacerdot al artei, obsedat de ideile esteticii până și în parabolele sale epice, scrutându-le cu neîmblânzirea-i corneliană și neiertare de Cicero de-a lungul liniei și vastei închegări a Sistemului – cel științific, al muzicii, sugerat de cel al propriei arte – ne cutremură și ne instruiște poate mai ales în clipele luminărilor demiurgice,

când se iscă ființa sonoră a unei opere care să întregască galeria unde răsună trâmbița de argint a lui Pârvan sau se înalță gândul înstălpat al lui Brâncuși. De la *Dansul stelelor* și celelalte compoziții azi pierdute ale liceanului, la această simfonie a XIX-a, azi regăsită, din vremea când artistul tânăr înființa și dirija „Orchestra simfonică a poporului”, concertând în fața muncitorilor, până la împlinirea unor opere intrate din istorie în istoria muzicii, precum *Agamemnon*, și până la recompunerea muzicii în toate genurile ei, Dimitrie Cuclin a înconjurat cu foc și taină un capitol care-i poartă numele în cultura și umanismul românesc. Astfel, prin unică tărie și altitudine creatoare, etică și estetică, artistul oferă apoteotic lumii revelația simfoniilor numerotate cu cifre mari.

Profesor al multor generații academice, Dimitrie Cuclin a compus și manuale pentru clasele învățământului secundar. (Și ce manuale! În prefața celui dintâi scrie, cum nu am văzut la alt autor: „Cred că la parcurgerea acestui manual nu se va scoate nici un țipăt de revoltă ori disperare”). Iar întreaga priveghere rodind idei scăldate în artă ni-l proiectează pe Dimitrie Cuclin ca pe un creator de școală muzicală. Și veneratul magistrul, dinaintea culmilor, nu uită să-și recunoască exemplar calitatea de discipol. Extraordinarul său *Tratat de estetică muzicală* și-l dedică

astfel: „Acest tratat este un sacrificiu / Pe altarul / Maestrului
Secolelor / Vincent d’Indy / Făcut / Și închinat lui / De
discipolul său”.

Parte cu parte se adună monumentalizând un tot
simfonic al unei opere și unui sistem risipite într-un univers
fascinant și mereu deschis. Un univers desfășurat cu pietate
față de artă și om deasupra unui pământ cucerit. „Eu cucerii
pământul încă plin / De vlaga însuflețirilor trecute” (în
sonetul XIII, *Doine și sonete*, 1932).

L-am văzut pe magistru – un Euthanasius lângă o
cascadă a lumilor, i-am auzit înalt fierbintele glas spiritual
plutind peste nemăsurate adâncimi de sine.

Mircea Eliade profanat

(Barbizon Hotel, sala „Corrot”). Îmi închei intervenția cu o poezie dedicată lui Mircea Eliade de Anta Raluca Buzinschi. La ultimul lunch, întrebat dacă sunt transilvănean. (Harvard). Imprimantă biblio. Discuție indirectă la Faculty Club cu Nicolae Iliescu. (Dorset Hotel, recepție). Scrisoare din Ann Arbor de la Peter Hook: „Am fost foarte fericit să primesc scrisoarea ta și să aflu că vizitezi această țară. E așa de rău că la New York a trebuit să vii. Fii foarte grijuliu în New York; e plin de lume stranie și dementizată care e departe dincolo de rațiune, chiar dincolo de rațiunea organizată a fascismului / comunismului / democrației etc. Da, sunt mulți poeți ai haosului și violenței jucându-și fanteziile în New York. Khabardar! / .../ Cu aceasta îți trimit o recenzie la o carte a unei prietene românce a mea care trăiește în New York și poate va participa la conferință. Ea a scris o carte urmărind cariera lui Mircea Eliade ca fascist și membru al Gărzii de Fier și urmaș al lui Nae Ionescu. Are probleme în publicarea cărții aici. (Ar avea piață în România?) Recenzia pe care ți-o trimit are în ea o parte din materialul cărții. / Conferința ta sper să fie un mare succes și că rămâi safe în New York”.

(Columbia) Barbara Strosser Miller: Ce părere aveți de Eliade? – Dar dv. de Heidegger? – Chiar, mereu discut cu prietena mea Stela Karmrish. – Tocmai ea i-a fost prietenă și lui Eliade. (Butler Library) Imprimante – mai multe titluri de Eliade și eliadologie ca la Harvard. Modă, doctorate (plătite), politică à rebours *Hinduism, Fascism and Gandhism: a guide to every intelligent Indian* de V.T. Rajshekar, 1985. *Fascinationformer aestetik og medier under fascismen og i socialstaten* de bent Fausing, 1977; *Yeats, Ireland, and Fascism* de Elizabeth Cullingford, 1981; *Borgese e il fascismo* de Fernando Mezzeti, 1978; *L'Italia di Ezra Pound* de Niccolo Zapponi, 1976; *The genealogy of demons: anti-Semitism, fascism and the myths of Ezra Pound* de Robert Casilo, 1988; *Faust und Faschismus: Th. Manns Doktor Faustus und A. Doblins November 1918 als erillitererisel Auseinandersetzung mit Deutschland* de Arnold Busch, 1984; *Montale's anti-fascist poetry from Ossi di seppia to the postwar years* de Jarel M. Becker, 1982 etc.

(O.N.U. / res. pe 5th Ave.) Dr. Titus Podea: unii văd în Eliade pe filosoful filosofilor, ceea ce deranjează pe alții. Se speculează „perioada neagră” din viața sa despre care însuși a vorbit în treacăt. În afara contextului propriu-zis, i se impută a fi sancționat religios, prin mistica indiană, ritualul cuiburilor. Am văzut scrisoarea lui Cezar Petrescu adresată

regelui de a-l elibera pe Eliade care fusese internat la prima presiune asupra Gărzii de Fier. Nu cred că Eliade a fost fascist, nici contaminat profund.

(Restaurant italian în New York). Adriana Berger:

I-am fost asistentă lui Eliade. Iar după moarte îl declarați fascist, sunteți împotriva lui. Da.

(Middmanhattan Library). Dr. Vladimir Vertsman (în engleză, după conversația în română): în orice bun e și rău, în orice rău e și bun. (Românește): o fi fost și ea, nu știu, oricum patru persoane au susținut ca oasele lui Mircea Eliade să fie trimise în România.

(București, Aula ASE, conferința ABIR). Cred că Eliade s-a incinerat nu din vreo afinitate hindusă, ci pentru a nu-i fi profanate oasele postum.

Mircea Eliade profanat (2)

Flash back. (Delhi, 1979, ianuarie). Bursierul îmi arată recomandarea, în ce-l privea, către Sorbona din partea lui Mircea Eliade. În 1983, savantul ne-a scris la amândoi în același plic – avea să-i trimită vizitorului bilet de avion „Air France” (nu zburase niciodată, venise în India cu autobuzul – de la Paris – de-a lungul mai multor săptămâni, spunea). De la venire la plecare, recomandatului își negase epistolar recomandatorul – nu-mi dădeam seama a fi având de a face cu un sindrom la el acasă pe trei continente – ceva pe-o temă inventată în genul cine știe mai multă Indie (de la Tucci la Huxley, recunoașterea i se părea în plus). O anume „supărare” indiană pe Eliade, la replica *Iubirea nu moare* semnată de Maitreyi Devi, relativizată și-ntr-un program al Academiei „Eminescu” – de față cu „observatori” din mai multe țări pe care acum aproape că-i suspectez – în special prin comentariile profesorului „Tagore” Sisir Kumar Das. Recomandarea aceea manuscrisă văzută în căldura iernii indiene, pe un drum de la Atlantic la Gange, ținea încă, în ochii mei, de sacru, în ai primitivului, poate, de profan.

(Lisabona, septembrie 1990). Epuizat? Și din expoziția inter-congresului de antropologie lipsește. Cumva compensatoriu, cataloagele bibliotecii naționale au multe

titluri, în portugheză, de Eliade, inclusiv studiul despre Camoens și Eminescu (amărăciune că la secțiunea traducerilor din poetul național lusitan lipsește orice mențiune a versiunilor românești – de câte ori n-auzisem în India glorificate limbile în care, de exemplu, Prem Chand fusese tradus, neștiindu-se de transpunerile în limba română). Portughezii, îmi spune Daniel Perdigao, n-ar ști că Eliade e român. Lui Salazar nu i-ar fi plăcut cartea scrisă despre el – și românistul se lansează în amănunte despre dictator (ținea pe biroul său două fotografii: a lui Mussolini și a lui Codreanu). A venit vorba atât de puțin despre Eliade, dar o tăcere dedicată – au intervenit destui vorbitori la masa rotundă asupra antropologiei revoluției române, printre care și dr. Catherine Lutard, care-i citise toate romanele (primise și notă mică la un examen pentru că le preferase tratatelor prescrise în programa universității din Bordeaux).

(New York, octombrie 1990). Discutăm, deci, despre Eliade. Nu despre savant, nu despre scriitor, aparent despre român, adică, doamnă Berger, despre „legionar”. Nu mai discutăm. Zucchini calabrezi, bravo, Peter, alegi la fel, îți dai seama că ne-ai mixat cam nepotrivit, filosoful Zisk n-a scos mai nici un cuvânt, i-am dat poeme indiene, iar doamnei o groază de tăieturi din ziare – averea mea documentară – , primiți de toate, de rău și iar de rău despre România, din

România, nimic despre Eliade, nici de rău, nici de bine. Cam asta mi-era psihologia, pe necitite. Nu din comoditate ignorantă. Doar „Literary Times” se deschisese, ultimul număr, cu un comentariu la memoriile lui Eliade. Anume perplexitate și a naivei mândrii românești.

(București, noiembrie 1990). Societatea de etnologie din România programase o comunicare despre tipologia așezării vlahilor balcanici, după care președintele Romulus Vulcănescu a anunțat un subiect care „ne interesează pe toți”. Nu-i spuseseam despre ce aveam de gând să vorbesc. În America simțisem ceva ca o frică. Am enunțat lucrurile fără comentarii proprii, obsedat de o obiectivitate afișată de partea cealaltă, probabil a unei mode. Citisem datele diferitelor servicii secrete, mai ales engleze, antologate de doamna Berger în textul ei (mi-a spus că nu e de acord cu publicarea în România; de altfel, ani de zile a circulat un asemenea dosar în România).